

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ**

До захисту допустити:
Завідувач кафедри
української філології
_____ Ірина Мельничук
«___» _____ 2021 р.

**СУЧАСНА СИСТЕМА РОБОТИ
НАД ЗБАГАЧЕННЯМ СЛОВНИКОВОГО ЗАПАСУ УЧНІВ
НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 6 КЛАСІ**

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти
другого (магістерського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми
«Середня освіта. Українська мова
і література»
Коржової Ірини Дмитрівни

Науковий керівник:
Дворянкін Віктор Олександрович,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української філології

Рецензент:
Наумова Тетяна Михайлівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
та слов'янської філології
ДВНЗ «Приазовський державний технічний
університет»

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
«___» _____ 2021 р.

Маріуполь – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. РОБОТА НАД ЗБАГАЧЕННЯМ СЛОВНИКОВОГО ЗАПАСУ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЛІНГВОМЕТОДИЧНИХ ПРАЦЯХ.....	8
1.1. Історія вивчення проблеми збагачення словникового запасу учнів.....	8
1.2. Збагачення лексики учнів під час уроків розвитку зв'язного мовлення	16
1.3. Застосування інноваційних технологій у процесі розвитку зв'язного мовлення	19
Висновки до розділу 1	23
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ МЕТОДИКИ РОБОТИ НАД ЗБАГАЧЕННЯМ ЛЕКСИЧНОГО ЗАПАСУ УЧНІВ 6 КЛАСУ	26
2.1. Система вправ для поповнення лексики учнів під час вивчення розділу «Лексикологія»	26
2.2. Система вправ для збагачення лексики учнів у процесі опанування теми «Будова слова. Словотвір».....	35
2.3. Робота над збагаченням словникового запасу у процесі вивчення розділу «Морфологія»	40
2.4. Робота над зв'язним мовленням як невід'ємний етап збагачення лексичного запасу школярів	51
2.5. Роль дискусій та діалогів у процесі збагачення словникового запасу школярів.....	52
2.6. Використання дидактичних ігор для розвитку комунікативних здібностей учнів	54
Висновки до розділу 2	59
ВИСНОВКИ.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	64

ВСТУП

Сьогодні питання збагачення лексичного запасу учнів є одним із найважливіших у шкільній лінгводидактиці. Удосконалення лексики дітей різних вікових категорій завжди цікавило вчителів-словесників та лінгводидактів. І це не випадково, адже вміння формувати власні думки, дотримуючись логічної послідовності й уникаючи тавтології, – вагомий сегмент мовної культури людини.

Останнім часом, із розвитком інтерактивних технологій, зазнала змін і система освіти. Такі перетворення вимагають від учителів пошуку та реалізації у практику вивчення мовознавчих дисциплін нових методів та прийомів навчання, які передбачають використання мобільних технологій.

Загальновідомо, що процес навчання й розвитку дітей є постійним та здійснюється переважно завдяки мові. Вивчення мовних одиниць, у свою чергу, неможливе без роботи над словом, адже саме у процесі опанування лексикології учні мають змогу ознайомитися з багатством лексичних ресурсів української мови та збагатити власний словниковий запас.

Так, на сьогодні існує низка праць, присвячених особливостям роботи над збагаченням лексики школярів. Це питання знайшло відображення у розвідках Н. Голуб [10], Л. Галаєвської [9], О. Гордієнко й Т. Шевчук [12], Д. Гоцуляк і Л. Нечаєвої [13], О. Гриненко [14], А. Грись [15], Л. Кардаш [23], І. Каркіч та І. Хом'яка [24], М. Козир [25], Є. Копіци [27], Г. Крохмальної [28], О. Кучерук [29], А. Ласкової [30], Т. Левченко [31], С. Луців [36], В. Новосолової [45–48], К. Пономарьової [56], О. Россихіної [58], Т. Симоненкової [64], Н. Чепелюк [68] та ін.

Зауважимо, що новітня система вітчизняної освіти передбачає модернізацію процесу навчання лінгвістичних дисциплін, зокрема української мови як державної. Важливим сегментом у педагогічній діяльності вчителя-словесника є застосування ігрових технологій для плідного оволодіння програмовим матеріалом.

На сучасному етапі розвитку мовознавства існує велика кількість праць, присвячених питанню використання ігор під час навчального процесу. Ця проблема стала центральною для таких дослідників, як В. Биков, С. Литвинова й О. Мельник [3], А. Богуш [4], В. Гонта [11], Г. Максимчук [38], М. Марко [40], Л. Мелешко [42], А. Ставицька [67], Т. Шумейко [71], П. Щербань [72] та ін.

У результаті збагачення словникового запасу відбувається удосконалення мовленнєвої компетентності учнів. А тому доречно буде згадати про систему вправ і завдань, які не лише позитивно впливають на засвоєння лексики, а і сприяють розвитку мовлення школярів.

З'ясування основних положень щодо розвитку мовлення дітей можна знайти у працях В. Баранової [2], Н. Луцан [34], В. Любашиної [37], Н. Маліновської [39], О. Мартіної [41], І. Соїко [66], О. Чернякової [69] та ін.

Висновки вчених дають змогу обґрунтувати та конкретизувати теоретичні засади реалізації процесу збагачення словникового запасу в учнів. Ідеї дослідників можна розглядати як базові положення, які сприяють пошуку вчителями загальноосвітніх навчальних закладів найбільш ефективної технології, яка б уміщувала в собі найкращі методи навчання лексикології, а також найдієвіше впливала на збагачення словникового запасу учнів.

Проте, незважаючи на певні досягнення учених у цій галузі знань, чимало лінгвометодичних питань потребують подальшого студіювання.

Актуальність теми роботи зумовлена потребою вдосконалення системи вправ і завдань для розвитку мовлення і збагачення словникового запасу учнів 6 класу.

Об'єкт дослідження – процес мовленнєвої діяльності учнів на уроках української мови у 6 класі.

Предмет дослідження – реалізація та втілення у практику навчання української мови сучасних методів, які були б доречними під час роботи над збагаченням лексики школярів.

Метою дослідження є комплексний аналіз існуючих методів роботи над розвитком мовлення учнів, а також створення інтерактивних вправ і завдань для більш ефективного збагачення лексикону вихованців.

Досягнення зазначеної мети передбачає виконання таких **завдань**:

- 1) вивчити і проаналізувати психолого-педагогічну й методичну літературу з теми роботи;
- 2) висвітлити стан студіювання питання методики збагачення лексичного запасу в закладі загальної середньої освіти;
- 3) розробити систему вправ і завдань, які передбачають використання мобільних технологій;
- 4) удосконалити систему роботи над збагаченням словникового запасу під час оволодіння розділами «Лексикологія», «Будова слова. Словотвір» та «Морфологія»;
- 5) виявити найефективніші методи і прийоми роботи над розвитком комунікативних умінь і навичок в учнів 6 класу;
- 6) з'ясувати значення дискусій та діалогів у процесі збагачення лексикону школярів.

Підхід до вибору **методів дослідження** зумовлений метою та завданнями кваліфікаційної студії. У процесі роботи над розвідкою було використано описовий, теоретичний, емпіричний, а також аналітичний, порівняльний та синтетичний методи.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає в тому, що було удосконалено комплекс інтерактивних вправ-ігор для поповнення та активізації словника школярів.

Теоретичне значення розвідки полягає у визначенні ступеня комунікативних умінь учнів та шляхів поліпшення мовної ситуації серед школярів.

Практичне значення роботи визначається тим, що її матеріали можуть бути використані у шкільній лінгводидактиці, під час розробки спецкурсів у вищій школі. Система інтерактивних вправ, які передбачають

поповнення лексичного запасу школярів, стане в пригоді у процесі формування в учнів комунікативних умінь і навичок.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Основні положення розвідки були презентовані на міжнародних науково-практичних конференціях «Розвиток філологічних наук: європейські практики та національні перспективи» (Одеса, 2021), «Філологічні науки в умовах сучасних трансформаційних процесів» (Львів, 2021), «Дослідження різних напрямів розвитку філологічних наук» (Львів, 2021).

Матеріали роботи було використано під час викладання української мови в Андріївській загальноосвітній школі I–III ступенів № 1 Мирненської селищної військово-цивільної адміністрації Донецької області.

Публікації. Основні результати дослідження відображено у таких працях:

1. Коржова І. Д. До проблеми збагачення словникового запасу учнів на уроках української мови. *Розвиток філологічних наук: європейські практики та національні перспективи* : Міжнародна науково-практична конференція (Одеса, 22–23 жовтня 2021 р.). Одеса : Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2021. С. 21–23.

2. Коржова І. Д. Специфіка роботи над збагаченням лексики учнів 6 класу. *Філологічні науки в умовах сучасних трансформаційних процесів* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 12–13 листопада 2021 р.). Львів : ГО «Наукова філологічна організація “Логос”», 2021. С. 76–79.

3. Коржова І. Д. Лінгвоігри як засіб розвитку комунікативних здібностей учнів 6 класу. *Дослідження різних напрямів розвитку філологічних наук* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 26–27 листопада 2021 р.). Львів : ГО «Наукова філологічна організація “Логос”», 2021. С. 21–24.

Структура й обсяг роботи. Кваліфікаційна розвідка складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків та списку використаної літератури (75 позицій). Повний обсяг роботи – 72 сторінки, текстову частину викладено на 63 сторінках.

У «Вступі» висвітлено актуальність теми дослідження, визначено мету і завдання, наукову новизну, теоретичне та практичне значення кваліфікаційної розвідки; окреслено методологію дослідження та подано відомості про апробацію отриманих результатів.

У першому розділі роботи визначено ступінь дослідженості порушеної проблеми, обґрунтовано важливість використання інноваційних технологій у процесі вивчення української мови в закладах загальної середньої освіти.

У другому розділі запропоновано систему вправ і завдань, які передбачають застосування мобільних технологій; удосконалено систему роботи над збагаченням лексикону під час вивчення розділів «Лексикологія», «Будова слова. Словотвір» та «Морфологія».

Висновки містять основні результати дослідження.

РОЗДІЛ 1

РОБОТА НАД ЗБАГАЧЕННЯМ СЛОВНИКОВОГО ЗАПАСУ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЛІНГВОМЕТОДИЧНИХ ПРАЦЯХ

1.1. Історія вивчення проблеми збагачення словникового запасу учнів

Одним з важливих завдань учителя-словесника є збагачення лексичного запасу школярів. Не випадково сформовану мовленнєву компетентність в учнів вважають запорукою грамотного спілкування в дорослому житті.

Питання поповнення лексики школярів здавна хвилювало педагогів та лінгвістів. Одним із перших присвячувати свої роботи темі збагачення словникового запасу учнів почав К. Ушинський. Він вважав, що пізнаючи значення слова, діти пізнають світ, а ознайомившись зі світом розвивають логічне мислення, без чого неможливим був би процес розвитку комунікативних умінь.

К. Ушинський справедливо стверджував, що бідність словникового запасу школяра робить мовлення одноманітним і незрозумілим для слухачів. Адже дитині важко замінити одне слово іншим, вона не може дібрати до конкретного слова синонімічний відповідник. у такому випадку дитина користуватиметься фразами, які вивчила раніше, оскільки без достатнього запасу слів неможливе повноцінне оволодіння мовою як засобом спілкування [4, с. 45].

Особливості роботи над збагаченням лексичного складу школярів висвітлено в лінгводидактичних працях В. Бадер [1], В. Баранової [2], В. Бикова, С. Литвинової та О. Мельник [3], Н. Бондаренко [5; 6], Р. Вовкотруб [7], Л. Галаєвської [9], О. Гордієнко й Т. Шевчук [12], Д. Гоцуляк і Л. Нечаєвої [13], А. Грись [15], Т. Донченко [17], С. Дубовик [18], А. Каніщенко [22], Л. Кардаш [23], М. Козир [25], О. Коломієць [26], А. Ласкової [30], С. Лисициної [33], Н. Луцан і А. Жаровської [35], С. Луців

[36], Н. Маліновської [39], О. Мартіної [41], М. Наумчук [43], А. Нікітіної [44], О. Ревуцької [57], О. Семенов [60–62], Т. Симоненко [63], Н. Сіранчук [65], О. Чупріної [70] та ін.

Так, В. Бадер приділила значну увагу проблемі впровадження у процес вивчення лексикології положень В. Сухомлинського про розвиток умінь і навичок усного та писемного мовлення. На думку дослідниці, школярі мають засвоїти народну символіку, та велике значення має не лише засвоєння лексики, а і вміння використовувати її під час написання художніх творів. В. Бадер наголошувала на тому, що розвиваючи образне мислення, учні з легкістю зможуть опанувати і зв'язне мовлення, що у свою чергу сприятиме продуктивному збагаченню словникового запасу [1].

В. Баранова висунула ідеї щодо збагачення лексикону та розвитку мовлення дітей крізь призму двомовності. Дослідниця наголосила на порушенні мовленнєвих умінь в дітей, які ростуть в умовах білінгвізму. Було доведено, що у них спостерігалась затримка фразового мовлення, вони не могли орієнтуватись у словах на позначення дії, а також було виявлено помилки у засвоєнні категорії числа іменників. Авторкою було розроблено низку діагностичних завдань, які можуть стати у нагоді під час роботи з молодшими школярами, для визначення рівня їх комунікативної компетентності [2].

У праці В. Бикова, С. Литвинової та О. Мельник було описано важливість використання цифрових технологій у процесі організації навчальної діяльності. Дослідники акцентували увагу на необхідності використання ігрових методів навчання, для полегшення процесу оволодіння програмовим матеріалом. Було описано ігри, за допомогою яких можна проводити різноманітні вікторини та опитування, адже такий вид роботи однозначно впливає на результати учнів, мотивує їх до розвитку пам'яті, що у свою чергу допомагає досягти результатів у збагаченні лексикону [3].

Н. Бондаренко розробила систему роботи із тлумачним словником. Адже на думку авторки важливою складовою розвитку комунікативних умінь

є правильна вимова, а поповнення лексикону школярів регламентується використанням у мовленні лише літературних слів. Дослідниця вважає, що повторення того самого слова чи надмірне вживання росіянізмів, або використання діалектних і просторічних слів є основними критеріями бідного лексичного запасу [5; 6].

У своїй розвідці Л. Галаєвська запропонувала новий метод опанування мови через проведення діалогів. Дослідниця наголошує на необхідності формування в учнів здатності до ефективного спілкування. Адже через стрімке поширення смартфонів рівень комунікативної компетентності дітей зменшується. Віртуальне спілкування передбачає використання коротких, незмістовних реплік, які не розвивають словниковий запас учнів, а навпаки пригнічують його. Тому актуальність проблеми розвитку діалогічних умінь з часом лише зростатиме [9].

Л. Галаєвська запропонувала систему вправ, що спрямовані на закріплення теоретичного матеріалу, а також на оволодіння учнями різними типами мовлення. У процесі поданої роботи виробляються вміння вести діалог, відповідно до запропонованої теми, писати перекази різних типів і стилів, складати замітки, листи, усні відповіді. Навички писемного мовлення мають неабияке значення, тому зрозуміло, що роботу над збагаченням лексикону учнів неможливо уявити без розвитку навичок письма [9].

О. Гордієнко й Т. Шевчук порекомендували плідно працювати над вивченням синонімів, антонімів, паронімів та омонімів з метою збагачення словникового запасу школярів. Дослідники зауважили, що сучасні вчителі приділяють недостатньо уваги уточненню відтінків значень слів, саме тому одноманітність мовлення стала найпоширенішою проблемою серед учнів [12].

О. Гриненко наголошувала на необхідності застосування словотворчого аналізу на кожному уроці української мови. Саме такий вид роботи активізує пізнавальну діяльність учнів, розкриває у них здатність до роздумів. Вони

мають розуміти і пояснювати зв'язок між частинами слова і його значенням [14].

Т. Донченко розробила систему вправ і творчих завдань для розвитку зв'язного мовлення. Авторка зауважила, що важливим сегментом у процесі розвитку комунікативних умінь є плідна робота над засвоєнням нових слів і уведенням до активного словника тих лексем, значення яких уже відомі. Дослідниця зауважила, що робота над словом має стати основою кожного уроку [17].

С. Дубовик дослідила діалогізацію, зауваживши, що це незамінний етап у процесі вивчення лексикології. Тому зробила висновок про те, що збагачення словникового запасу стає неможливим і не дає бажаного результату без використання методу діалогу, адже саме під час складання діалогів учні опановують нові лексеми та намагаються ввести їх у контекст. Цей процес сприяє запам'ятовуванню нових слів, які неодмінно стануть у пригоді школярам [18].

М. Козир акцентувала на важливості розвитку в учнів уміння доводити власну думку. Дослідниця, вважала запорукою комунікативної компетентності розвиток і вдосконалення монологічного та діалогічного мовлення. Тому робота над такими навичками як вміння відстоювати власну позицію, вступати в діалог або бути учасником дискусії має стати основою кожного уроку. На думку дослідниці саме такий вид роботи сфокусує увагу школярів на лексичному багатстві мови, допоможе урізноманітнити й виразити власне мовлення [25].

О. Мартіна вважала дослідницьку роботу з текстом запорукою продуктивного засвоєння лексики. Методистка запропонувала вправи, які передбачають редагування текстів, сутність яких полягає в усуненні, виправленні та аналізі недоліків. Тому учні, які здатні вправляти чужі помилки, рідше помилятимуться у власному мовленні [41].

А. Ласкова наголошувала на необхідності введення творчих вправ у систему вивчення лексикології, а також стверджувала, що вчитель має

робити акцент на активному спілкуванні, розвивати комунікативні уміння на кожному уроці, наполягала на введенні комунікативних вправ у процес навчання, серед яких виділяла рольову гру. Адже саме гра, на думку дослідниці, є основним засобом розвитку мовленнєвих навичок, бо під час ігрової діяльності розкриваються справжні можливості учнів [30].

А. Ласкова проаналізувала різні види робіт, які доречно було б використовувати на уроках розвитку зв'язного мовлення. Одним із завдань запропонованих дослідницею є заміна слів у реченні, з метою уникнення тавтології. Такий вид роботи активізує словник школярів, адже підбираючи синонімічні відповідники до слів, вони вчаться мислити нестандартно та творчо. Дослідниця також акцентувала увагу на важливості написання творів різних стилів. Однак, насамперед авторка звертає увагу на усне мовлення учнів, на яке теж слід звернути увагу під час збагачення словникового запасу школярів [30].

У своїх дослідженнях Л. Кардаш також зверталася до усних переказів. Лінгвометодистка запропонувала роботу над опануванням дітьми навичок слухати текст. Адже дитина, яка вміє слухати та розуміє зміст прослуханого, швидше сприймає мовлення інших людей, і здатна докладно переказувати, використовуючи складні граматичні конструкції [23].

Д. Гоцуляк, А. Грись та Л. Нечаєва вивчали питання діалогічного мовлення, яке слід впроваджувати на уроках української мови. Учні мають усвідомлювати, що діалогічне мовлення характеризується лаконічністю, а тому вони мають вміти чітко і граматично правильно конструювати речення, використовуючи неповні та непоширені речення [13; 15].

Великим надбанням у галузі сучасної лінгводидактики є робота М. Козир, яка, досліджуючи уроки зв'язного мовлення, наголошувала на необхідності створення проблемних ситуацій. Такий вид роботи забезпечує активність школярів на уроках, допомагає учням проявляти себе, що у свою чергу сприяє активізації їхньої мовленнєвої діяльності. Авторка акцентувала увагу на дискусійних методах навчання. Така діяльність на уроках викликає в

дітей бажання не копіювати сказане вчителем, а вносити свої корективи. Дискусії надають можливість використовувати раніше набуті знання, слухати думки інших, відстоювати власну точку зору [25].

Н. Маліновська акцентувала на можливості поповнення лексики школярів за допомогою фольклору. На думку дослідниці, читаючи фольклорні твори, учні проводять паралелі між художньою літературою і твором усної народної творчості. Було реалізовано фольклорно-ігрові завдання, які допомагають увиразнити мовлення емоційно-забарвленими словами [39].

Не менш важливі аспекти збагачення словникового запасу школярів висвітлено у працях Н. Голуб [10], О. Гриненко [14], І. Каркіч, І. Хом'яка [24], Є. Копіци [27], О. Кучерук [29], Т. Левченко [31], Л. Мелешко [42], В. Новосолової [45–48], О. Россихіної [58], І. Сойко [66], О. Чернякової [69] та ін.

Так, Н. Голуб визначила важливість і актуальність діалогізації навчального процесу з метою збагачення лексики школярів. Також було запропоновано ввести до переліку шкільних предметів риторику, яка б вирішила проблеми пов'язані з лексичним складом учнів. Наголосила на важливості партнерських стосунків між учителем та учнями, що створило б у класі сприятливий мікроклімат і сприяло б зацікавленості учнів у процесі засвоєння нових слів [10].

О. Кучерук звернула увагу на взаємозв'язок між мовленнєвим розвитком дитини і ступенем розуміння прочитаного чи прослуханого тексту. Дослідниця поєднує мовленнєвий розвиток із психічним розвитком дитини, тому доцільною є запропонована методика збагачення словникового запасу, яка нерозривно пов'язана з психолінгвістичними засадами та індивідуальними можливостями учнів. Зазначена методика полягає в урахуванні педагогом-словесником механізмів мовленнєвої діяльності, спираючись на які слід добирати технології мовленнєвого розвитку школярів [29].

У свою чергу Т. Левченко запропонувала технологію опанування мови через вивчення культури та історії конкретного народу. Учні мають розуміти, що утворення слів є непростим процесом, який має етапи розвитку, що нерозривно пов'язані з динамікою суспільства. Отже, засвоюючи лексику та фразеологію, школярі повинні усвідомити, що українська літературна мова пройшла довгий шлях становлення [31].

Л. Мелешко розробила методикку формування комунікативної компетентності учнів 5–6 класів за допомогою навчально-ігрової діяльності. Дослідницею було обґрунтовано важливість запровадження ігор у навчальний процес, з метою зацікавити учнів. Було проаналізовано сучасні підручники з української мови, а також з'ясовано, що чинні підручники не відповідають сучасним вимогам до формування мовленнєвої компетентності учнів [42].

В. Новосьолова взяла до уваги емоційно забарвлені слова морально-етичної тематики, за допомогою яких формується збагачення мовлення дітей на уроках української мови. Запропоновано роботу зі словами на морально-етичну тематику, яка, на думку дослідниці, сприятиме збагаченню лексики школярів, а також виведе їх на новий рівень оволодіння засобами спілкування. Цей вид діяльності допоможе зробити мовлення дітей більш виразним [45].

О. Россихіна порадила працювати над збагаченням словникового запасу учнів, упроваджуючи різні види вправ. Логічні вправи, за твердженням лінгвометодистки, допомагають ознайомитися з лексичним складом мови, зокрема сприяють визначенню семантики слова, що є першим кроком до активізації словника учнів. Корисними можна вважати й лексико-стилістичні вправи під час вивчення стилів мовлення. Наприклад, учні, добираючи слова до різних стилів, відокремлюють розмовне мовлення від художнього чи публіцистичного. Авторка також зауважила, що необхідно проводити уроки, використовуючи різні види словників [58].

І. Сойко наголошувала на необхідності роботи з текстом. Авторка

виділяла 4 основні напрямки збагачення словникового запасу. Серед яких можна виділити засвоєння нових лексем, та активізацію словника шляхом введення засвоєних слів у конкретний контекст. Не менш важливим етапом було уточнення словника, яке характеризується вивченням синонімів та антонімів, а також витісненням не літературних слів із мовлення [66].

Не можна оминати увагою розвідку І. Каркіч та І. Хом'яка, у якій висвітлено методичні засади вивчення розділу «Лексикологія» в основній школі. Запропоновано новітні методики та інтерактивні технології для якісного опанування лексики української мови [24].

О. Чернякова запровадила активну і захоплюючу рольову гру, яка базується на основі власного досвіду. Для правильного і швидкого виконання завдання необхідна активна і продуктивна діяльність усього класу. Кожне заняття має будуватись на ігровій ситуації та імпровізації дітей. Адже теоретичних знань замало, сучасні учні мають орієнтуватися і в практичній частині будь якої теми [69].

Привертають увагу і дослідження психологів із розвитку мовлення. Серед найвідоміших психологів, які розглядали проблеми комунікативної компетентності та поповнення словникового запасу, можна назвати Л. Виготського [8], С. Засекіна й Л. Засекіну [20], І. Зимню [21], О. Леонтєва [32], І. Рум'янцеву [59] та ін.

Л. Виготський, працюючи над проблемою збагачення словникового запасу учнів стверджував, що процес говоріння нерозривно пов'язаний з психічними особливостями людини, а тому виділив 4 етапи становлення мовлення дітей, у яких розвинув ідею зв'язку мовних процесів із психічним розвитком. Дослідник також акцентував на тому, що вчитель має звертати увагу учнів на необхідність покращення власного усного мовлення, шляхом збагачення лексичного запасу неологізмами, фразеологізмами, а також розрізненням значень і відтінків багатозначних слів [8].

Л. Засекіна й С. Засекін наголосили на важливості зацікавлення учнів у процесі засвоєння лексикології. Психологи стверджують, що невід'ємною

частиною розвитку мовлення вихованців є зацікавленість у звуковому складі мови. Вчені зауважили, що саме у шкільний період в учнів прокидається великий потяг до римування. Підбираючи рими до слів, школярі активізують власний словник, намагаючись пригадати конкретне слово поповнюють власний лексикон [20].

І. Зимня, О. Леонт'єв та І. Рум'янцева акцентували на необхідності формування граматично правильного мовлення, досягти якого можна лише поетапно, враховуючи вікові можливості дітей. Було доведено, що кожен етап розвитку мовленнєвих навичок характеризується низкою особливостей, тому прискоривши чи оминувши певний етап, неможливо отримати бажаного результату. Адже під час дошкільного, молодшого та середнього шкільного віку дитина лише оволодіває первинними знаннями словозміни та відмінювання. Уже в старшому віці ґрунтовно володіє способами словотворення та може використовувати набуті знання на практиці [21; 32; 59].

1.2. Збагачення лексикону учнів

під час уроків розвитку зв'язного мовлення

Роботу над збагаченням словникового запасу учнів слід починати змалечку. Ще у дошкільному віці діти збагачують власний словник, сприймаючи чуже мовлення. Під час навчання в школі вчителі мають приділяти значну увагу тому як розмовляє дитина. Найдієвіше розвивати мовленнєві навички на уроках розвитку зв'язного мовлення. Під час такого уроку вчитель має змогу прослідкувати за кожним учнем, виявити його слабкі сторони. У сучасних підручниках подається велика кількість завдань для розвитку мовлення. У них можна віднайти тексти для усних чи письмових переказів, завдання на створення та розігрування діалогів,

різноманітні завдання творчого характеру (кресворд, добір рими, складання твору чи казки за малюнком або картиною та ін.) [19].

Працюючи над поповненням лексичного запасу школярів, необхідно пам'ятати, що пояснення значення окремого слова – це лише перший етап, який веде до активного використання слів у процесі мовлення. Тому педагогам необхідно впровадити наступний крок – активізацію слів, значення яких було пояснено протягом уроку, це можна зробити шляхом впровадження інтерактивних вправ. Доречно буде згадати про важливість вибору тематично різноманітної лексики, адже саме це сприятиме кращому засвоєнню учнями слів різних лексичних груп. Великі можливості під час активізації словника має етимологія. Вона допоможе вчителю словеснику у процесі оптимізації навчальної діяльності, а також стане у пригоді під час розвитку пізнавального інтересу до української мови, та розвитку зв'язного мовлення учнів.

Ще одним вагомим фактором, про який необхідно згадати, є мовне середовище. Слід пам'ятати, що створенню мовного середовища в першу чергу сприяє мовлення самого вчителя. Адже вчитель – найбільший авторитет для учнів, навіть приклад для наслідування. А тому мовлення викладача має бути зразковим. Створити мовне середовище можна шляхом забезпечення прослуховування українських народних казок, віршів та оповідань.

Ефективність роботи з розвитку комунікативних умінь учнів залежить насамперед від рівня вимогливості вчителя до усного мовлення своїх вихованців. Тому перед викладачами постає дуже важливе і непросте завдання – з'ясування та виправлення помилок у висловлюваннях учнів. Під час цього процесу дуже важливим аспектом є дотримання такту, для того, щоб не образити учня та не відбити бажання включатись в групову чи індивідуальну роботу.

Не менш цінним здобутком є усні та письмові висловлювання. Висловлювання повинні містити різноманітну лексику, адже, як відомо,

українська мова дуже багата і різноманітна, у ній існує багато слів, які становлять окрему стилістичну категорію під назвою емоційно забарвлена лексика. Тому в роботі над мовленням учнів доцільно використовувати емоційно забарвлену лексику, яка сприяє збагаченню та увиразненню мовлення, а також дає поштовх до розвитку процесу образного висловлення власної думки з приводу прочитаного, побаченого чи почутого.

Останнім часом неабиякої популярності набули словниково-логічні вправи. Такі вправи покликані розвивати у дітей допитливість, а також бажання навчитись логічно мислити. Тому необхідно систематично проводити вправи, метою яких є добір синонімів, антонімів, фразеологізмів вживання слів у прямому та переносному значеннях.

Не менш важливо, щоб діти відчували і розуміли, що мова – це не просто правила, які треба запам'ятати – це цікавий світ, у якому кожне слово, кожний розділовий знак чи правило мають своє життя, свою історію.

Тобто необхідно працювати і над етимологією слова. Завдання вчителя – донести до учнів той факт, що мова не виникла сама по собі, вона є результатом продуктивної діяльності людей. Учні мають зацікавитись процесом виникнення слів, дізнатися про те, що означало це слово у нашій прамові, та чи є воно українським чи запозиченим. Тому вчителі мають знайти такі методи та підходи до вивчення значення слова, які б зацікавили школярів, та стимулювали їх до вивчення походження окремих лексем.

Розвиток зв'язного мовлення – процес складний та творчий. Дослідження показали, що недостатньо займатися лише розвитком пам'яті школярів, необхідно створювати такі умови, в яких би учні могли провинути свої комунікативні уміння. Таким чином, слід наголосити на необхідності включення комплексу мовленнєвих вправ у структуру кожного уроку української мови.

1.3. Застосування інноваційних технологій у процесі розвитку зв'язного мовлення

Реалізація навчального процесу сьогодні неможлива без піднесення ефективності уроку, пошуків нових форм і методів роботи, які б забезпечили не лише успішне засвоєння певного теоретичного матеріалу та вироблення відповідних практичних навичок, а й забезпечили пізнавальну діяльність учнів, спонукали б їх до творчого пошуку, сформували б стійкий інтерес до навчальної дисципліни.

Стає зрозуміло, що традиційний урок не такий дієвий, як урок із використанням наочних та інтерактивних методів.

Питання використання вчителями інноваційних методів знайшло відображення в роботах таких дослідників, як В. Гонта [11], І. Дичківська [16], В. Олішевич [49], О. Онищенко [50], О. Остапченко [51], Н. Павленко [52], М. Пентилюк [53], Л. Пироженко [54], О. Пометун [55] та ін.

В. Гонта окреслила найголовніше завдання вчителів-словесників – розвиток мовлення учнів, яке неможливе без роботи над поповненням лексикону. Тому авторка вважає застосування інтерактивних технологій найефективнішим методом розв'язання цієї проблеми. Так, В. Гонта акцентувала на важливості введення комп'ютерних ігор для розвитку розумових здібностей школярів. У роботі було висвітлено основні принципи та етапи розробки комп'ютерної гри, яка має на меті розвиток розумових та мовленнєвих здібностей учнів. Також було методично обґрунтовано причини вибору саме такого методу роботи на уроці. Дослідниця пояснює свій вибір тим, що ігри оточують дітей від народження. Саме гра є природним помічником учителів під час роботи над засвоєнням нової лексики [11].

І. Дичківська запропонувала подивитись на ситуацію введення інноваційних технологій з іншого боку. Лінгвометодистка охарактеризувала інноваційну діяльність педагога, яка передбачає прояв креативності та творчості з боку вчителя. Зважаючи на це, було висвітлено деякі аспекти

креативності вчителя, запропоновані В. Сухомлинським. Окрім цього, І. Дичківська детально описала інтерактивні методи навчання, які було б доречно використовувати під час уроків розвитку зв'язного мовлення. Дослідниця акцентує увагу на впровадженні в процес опанування лексикології технічних засобів такі як комп'ютер, мультимедійні та аудіо-презентації. На думку авторки використання таких методів навчання впливає на якість засвоєння учнями норм і правил української мови, а також заохочує до запам'ятовування нових слів [16].

В. Олішевич розглянув переваги та недоліки введення інтерактивних методів навчання у процес опанування лексикології. Вчителі намагаючись підвищити комунікативну компетентність своїх вихованців прагнуть віднайти такі методи роботи на уроці, які б спонукали учнів до поповнення власного словникового запасу. Тому важливість використання інтерактивних вправ завжди буде популярним питанням серед вчителів-словесників. Оскільки викладання будь якої мови спрямоване на формування комунікативних функцій, то діяльність вчителя має бути організована таким чином, щоб мотивувати учнів до плідної роботи над лексикою [49].

М. Пентилюк, у свою чергу, розробила методiku поглибленого вивчення лексики, фонетики, словотвору, фразеології та синтаксису з використанням мультимедійних технологій. На думку лінгвометодистки такий підхід до вивчення мови є найбільш дієвим під час розвитку комунікативних умінь учнів. Дослідниця приділила значну увагу окремим видам роботи на уроках української мови, серед яких можна виокремити аналіз текстів їх переклад та редагування, робота над помилками, а також опанування словників [53].

Л. Пироженко наголошувала на обов'язковій взаємодії учнів один з одним. В основі її розвідки лежить групова та колективна робота. На думку дослідниці досягти планомірного засвоєння лексики можна за допомогою плідної співпраці, коли учні беруть на себе відповідальність за результат роботи. Не менш важливим є використання технічних засобів, адже, щоб

зацікавити дітей і спонукати їх до колективної роботи доречно використовувати презентації, аудіо, відео та різноманітні онлайн-вправи [54].

О. Пометун зосередила увагу на критичному мисленні. Дослідниця акцентувала на тому, що важливо вводити критичне мислення у перелік основних результатів освіти, тобто якщо традиційно учень отримує оцінку за базовий набір знань, то за теорією О. Пометун академічна успішність оцінюється разом із критичним мисленням. Отже, оцінюючи не лише базові знання, а і можливість учнів висловлювати власні думки, аналізувати факти, шукати нові шляхи виконання завдань можна говорити про розвиток комунікативних умінь, які у свою чергу породжують поновлення і збагачення лексики учнів [55].

Необхідно зауважити, що до інноваційних технологій можна також віднести онлайн-платформи. Така платформа, як «Мова – ДНК нації», подає велику кількість вправ для всебічного розвитку дитини. На сайті розміщено багато завдань з різних тем. Окремі тести передбачають пояснення помилок. До запропонованих завдань подано правильні відповіді. Перевагою таких тестів є пояснення помилок, тобто неправильно виконавши завдання, можна одразу подивитись правильну відповідь та прочитати коментар.

Виконання вправ може стати цікавим та захоплюючим процесом, якщо споріднювати традиційні методи навчання з сучасними. Так, наприклад, створивши вправу на онлайн-платформі «Kahoot it» можна не лише створити сприятливий мікроклімат зацікавленості, а і розвинути в учнів бажання до розвитку й активації власного лексики.

Ігрова дискусія як одна з форм інноваційної методики часто використовується під час уроків розвитку зв'язного мовлення. Такий вид роботи передбачає колективне обговорення конкретного питання, що передбачає обмін думками між учасниками дискусії. Метою обговорення є виявлення відмінностей у тлумаченні конкретної проблеми, для встановлення істини. Під час такого обговорення учні висловлюють власні думки, намагаються довести правильність своєї позиції, завдяки цьому

школярі виробляють навички усного мовлення, активізують свій словник, а також поповнюють його новими словами.

Доречно буде згадати метод «Шість капелюхів», який передбачає поділ учнів на групи і обговорення того самого питання, але з різних точок зору.

Технологія особистісно зорієнтованого навчання передбачає проведення уроку, який задовольняє потреби учня, з метою захоплення школярів, пробудження в них інтересу до навчання. Метою особистісно зорієнтованого навчання є надання можливості учням висловлювати власні думки, адже особливістю такого уроку є важливість формування у вихованців вміння відповідати без остраху помилитись, це допоможе розкрити мовленнєві здібності учнів.

Деякі дослідники виокремлюють діалог як окрему сучасну технологію вивчення лексикології. На думку лінгвістів, саме через діалог можна розкрити справжній потенціал учнів, виявити ступінь їхнього мовленнєвого розвитку та підібрати такі методи навчання, які допоможуть дітям у процесі опанування лексичного запасу української мови.

Не менш важливу роль у процесі розвитку мовлення і збагаченні лексики учнів відіграє наочність. Використання ілюстрацій на уроках української мови активізує пізнавальну діяльність школярів, а також поживляє процес оволодіння мовними нормами. Існують різні види наочності, які можна подавати у вигляді таблиць, карток, медіа-презентацій та ін. До наочних засобів навчання можна віднести технічні засоби навчання (магнітофон, навчальні кінофільми). Окремий різновид становлять описи за картиною.

Під час опису формується оцінне ставлення до світу природи чи до конкретних явищ та речей. Так в дітей розвиваються чуттєвість й емоційність, естетичний смак, власне образне мовлення. Учні поступово опановують образотворчі засоби (порівняння, епітети, метафори). За допомогою опису діти знаходять найяскравіші образи, вживаючи точні слова для позначення предметів навколишнього світу.

Висновки до розділу 1

Отже, проаналізувавши науково-методичні джерела щодо висвітлення проблеми, можна зробити висновок, що завдання розвитку зв'язного мовлення є актуальним. Цьому питанню приділяли велику увагу видатні педагоги та психологи, адже розвиток мовленнєвих умінь нерозривно пов'язаний з психічними особливостями дітей.

Тому перед учителями закладів загальної середньої освіти стоїть першочергове завдання – формувати у школярів уміння змістовно, стилістично точно та інтонаційно виразно висловлювати свої думки та почуття усно й письмово.

Досконале володіння мовою, її лексикою – одна з основних ознак високої освіченості і культури людини, і саме вчителі-словесники й повинні виховувати в учнів любов до мови, навчити розуміти її красу, практично користуватися її багатствами.

Основною вадою у процесі навчання рідної мови вже багато років є несформоване вміння школярів користуватися мовними багатствами. Учні засвоюють теоретичні знання, однак не розвивають практичні вміння користуватися мовними засобами, як наслідок отримуємо невміння спілкуватися українською мовою, розвивається, так звана, комунікативна некомпетентність.

Необхідно пам'ятати, що головна функція мови в суспільстві – комунікативна, а отже, і основна мета навчання рідної мови у школі – сформувати вміння володіти нею з метою вільного спілкування. Реалізація зазначеної мети полягає у створенні та впровадженні сучасних методів роботи над збагаченням словника у практику проведення уроків української мови. Адже формування лексичного запасу учнів відбувається насамперед під час уроків розвитку зв'язного мовлення.

Було проаналізовано особливості проведення уроків розвитку зв'язного мовлення, розглянуто інноваційні технології які стануть у пригоді сучасному вчителю-словеснику під час роботи над словниковим запасом учнів.

Доведено, що успішна робота над збагаченням лексики школярів буде досягнута шляхом широкого застосування інноваційних технологій. До таких технологій можна віднести ігрові методики, що полягають у заохоченні учнів до самостійного засвоєння конкретних слів за допомогою гри.

Не можна оминати увагою технологію проблемного навчання. Зазначена методика полягає у поповненні лексичного запасу учнів під час дискусії, яка у свою чергу викликана проблемною ситуацією. Обговорюючи конкретне питання учні висловлюватимуть власну думку та відстоюватимуть її.

Їх результативність полягає не лише в кількісному показникові словникового запасу дитини, а й у загальному розумовому розвитку, в умінні самостійно розв'язувати логічні задачі, які постійно постають перед шестикласниками у процесі пізнання лексичного багатства української мови.

Варто зауважити, що роботу над розвитком комунікативних умінь необхідно проводити систематично та плановано. Тому кожен учитель має поставити собі за мету удосконалювати мовлення учнів, зацікавлюючи школярів роботою з рідним словом.

Головними завданнями уроків розвитку мовлення є навчити дітей правильно висловлювати свої думки, розвивати мовленнєві здібності, цьому сприятимуть, насамперед, аналіз і опис живої та неживої природи, побуту і праці людей, бесіди, робота над художніми творами, виконання різноманітних вправ, побудовані на наочному матеріалі та спрямовані на формування необхідних уявлень і понять. Обов'язок вчителя – будувати роботу таким чином, щоб кожен урок та будь-яка тема становили підґрунтя для розвитку мовленнєвої діяльності учнів, для здобуття навичок культури мовлення.

Тому педагоги все більше усвідомлюють нагальну потребу у створенні та втіленні у практику викладання української мови сучасних методів і технологій, які б сприяли заохоченню учнів до збагачення власного словникового запасу.

Багатий і активний лексичний запас – ознака культурної, вихованої та начитаної особистості. Людина, яка володіє лексичним багатством мови, здатна правильно і влучно добирати необхідні слова для формування власної думки.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ МЕТОДИКИ РОБОТИ НАД ЗБАГАЧЕННЯМ ЛЕКСИЧНОГО ЗАПАСУ УЧНІВ 6 КЛАСУ

2.1. Система вправ для поповнення лексикону учнів під час вивчення розділу «Лексикологія»

Роботу над збагаченням словникового запасу учнів, традиційно, починають із вивчення слова. Доцільно розвивати у школярів вміння добирати синоніми чи антоніми, використовуючи різноманітні словники.

Нижче пропонуємо низку вправ, які передбачають формування й удосконалення мовленнєвої компетентності дітей.

Актуальним на сьогодні залишається впровадження в систему уроків розвитку зв'язного мовлення новітніх методів та прийомів навчання у процесі засвоєння розділу «Лексикологія».

Нижче пропонуємо низку вправ, які передбачають формування й подальше вдосконалення мовленнєвої компетентності дітей.

Вправа 1. Прочитайте текст. Про що в ньому розповідається? Перекажіть. Доберіть антоніми до виділених слів. Зверніться до словника антонімів.

Соня ліпила баранця. Еге ж, пластилінового баранця – синього з фіолетовими різками. *Тонка* робота. Той, хто хоч раз ліпив баранця, знає: щоб *створити гарну* фігурку, замало пластиліну й хисту – тут ще й настрій відповідний потрібен, натхнення, так би мовити. А яке там натхнення, коли тебе несправедливо *ув'язнено* у власній кімнаті й *суворо* заборонено *виходити* гуляти на вулицю, ще й дивитися телевизор. А засніжений двір так манить! (Сашко Дерманський, «Чудове Чудовисько»).

Орієнтовні відповіді учнів: тонка – товста, створити – зруйнувати, ув'язнено – звільнено, гарну – потворну; суворо – лагідно, виходити – заходити).

Безперечно, робота над антонімами сприятиме ефективному опануванню учнями контрасту лексики рідної мови. Такий вид вправ дає змогу виробити в дітей уміння образно висловлювати свої думки.

Вправа 2. Прочитайте подані нижче слова. Визначте, яке слово є зайвим, підкресліть його та доберіть антонім.

Працьовитий, корисний, ледачий;

Любити, говорити, ненавидіти;

Швидкий, повільний, велетенський;

М'який, пухнастий, твердий;

Тримати, зв'язувати, відпускати.

Орієнтовні відповіді учнів.

Корисний – шкідливий, говорити – мовчати, велетенський – малесенький, пухнастий – гладкий, зв'язувати – розв'язувати.

Отже робота над антонімами сприятиме ефективному опануванню учнями контрасту лексики рідної мови. Такий вид вправ дає змогу виробити в дітей уміння образно висловлювати свої думки.

Вправа 3. Прочитайте текст. Коротко перекажіть його зміст. Доберіть синоніми до виділених слів. Яким словником синонімів ви користувалися? Складіть речення, увівши до їх складу дібрані синоніми.

Чудовисько та Соня *потоваришували*. Майже щодня Чудовисько заходив у гості до Соні. Тобто залазив. У вікно. Вони гралися в різні ігри або ж ліпили баранців. Через любов свого *незвичайного* друга до баранців з пластиліну Соня прозвала його Пластиліновим Чудовиськом. Проте для *зручності* називала скорочено – Чу. Чудовисько не заперечував.

Того вечора Соня була дуже *зклопотана*. Післязавтра в їхній школі відбудеться Новорічне свято. Буде яскрава ялинка, дарунки і, звичайно ж, маскарад. Тому Соня уже декілька днів старанно готувалася до свята, а ввечері, вкотре одягнувши свій новий новорічний костюм Червоної Шапочки, крутилася перед дзеркалом (*Сашко Дерманський, «Чудове Чудовисько»*).

Додаткові завдання. *Що таке мем? З'ясуйте походження цього слова. Створіть мему до поданого тексту. Як ви їх назвали? Чи використовували ви синоніми у творчому процесі?*

Орієнтовні відповіді учнів: *потоваришували – побраталися – подружилися – заприятелювали; незвичайного – рідкісного – виняткового; зклопотана – зайнята; зручності – комфорту.*

Вправа 4. *Запишіть речення, дїбравши до виділених слів синоніми.*

Джини – істоти *загадкові* й навіть *дивакуваті*. Бо хіба буде нормальне створіння, хай навіть казкове, *жити* в старій лампі чи у тісному глеку? Та ніколи у світі! А джини ще й як живуть — і то тисячами років. Ці могутні *чарівники* могли б легко *начаклувати* собі *просторі* палаци чи хоча б *трикімнатні квартири з балконами*.

Жили собі два джини — *добрий* та *злий*. Обидва джини не мали постійного й мусили *ночувати* де прийдеться: то у *порожній* пляшці з-під молока, а то й *узагалі* просто *неба*, *вчепившись* за вуличний ліхтар догори *дригом*, як *кажани* (*Сашко Дерманський, «Про двох бездомних джинів та один нічийний глек» - уривок з книги "Казки дракона Омелька*).

Додаткові завдання. *Чи знаєте ви щось про Кроссенс? Що означає цей термін? Створіть власний Кроссенс за поданим текстом.*

Орієнтовні відповіді учнів.

Загадкові – таємничі.

Жити – мешкати.

Чарівники – чаклуни.

Просторі – великі.

Добрий – хороший.

Злий – лихий.

Порожній – пустий.

Вивчення синонімічного багатства української мови допоможе увиразнювати мовлення учнів, зокрема сприятиме уникненню тавтології. Вагомим сегментом роботи над лексикою є вміння дітей добирати синонімічні відповідники до слів.

Цінною є також робота із паронімами української мови.

Вправа 5. Запишіть подані нижче слова, з'ясуйте їхнє значення та складіть речення із ними.

Білити – біліти, громадський – громадянський, ефектний – ефективний, сердечний – сердешний, талан – талант, адресат – адресант, відчуття – почуття, впізнавати – пізнавати.

Під час виконання вправи рекомендуємо звернутися до сайту «Мова – ДНК нації» (<https://ukr-mova.in.ua/exercises/paronimu/paronimu>).

Робота над паронімами передбачає пояснення значень слів які схожі за звучанням, але різні за значенням. Тому, під час такої роботи школярі мають навчитися розрізняти значення таких слів, і використовувати їх у власному мовленні, тим самим збагачуючи словниковий запас.

Розділ «Лексикологія» відіграє найважливішу роль у процесі збагачення словника школярів. Найперше з чим мають ознайомитися діти – це слова за значенням. Вони повинні відрізняти однозначні слова від багатозначних. Тому доречно буде запропонувати такі види вправ, які допоможуть розрізняти пряме і переносне значення слів.

Вправа 6. Прочитайте уривок. Стисло його перекажіть. Розподіліть виділені слова у дві колонки (перша – багатозначні, друга – однозначні). Визначте, які додаткові значення мають багатозначні слова.

Одного разу на Різдво Маляці подарували глиняну скарбничку-кота. Відтоді вона почала кидати туди **копійки** – збирати на **подорож** до драконячого острова. Мабуть, уже всі здогадалися, навіщо Маляка хотіла потрапити на Комодо? Правильно – на драконах покататись. Але поки **гроші** не назбиралися, Маляка драконів просто малювала по всіх усядах. На **полях** у **зошитах**, на шпалерах у своїй кімнаті, на **спинці** татової курточки. А одного разу навіть на справжній **гарматі** – **крейдою** (Сашко Дерманський, «Мрія Маляки» (уривок із книги «Маляка – принцеса Драконії»)).

Орієнтовні відповіді учнів:

Однозначні: подорож, копійки, гроші, зошит, гармата, крейда

Багатозначні: поля (ділянка землі, у множині, поля в зошиті).

Спинка (зменшено пестлива назва частини тіла, спинка на стільці).

Додаткові завдання. Що таке емоджі? Поясніть значення цього слова. Доберіть до поданого тексту емоджі таким чином, щоб вони передавали зміст твору.

Вправа 7. Визначте, у яких словосполученнях значення слів вжито в прямому значенні, а в яких у переносному. Усно складіть зі словосполученнями речення, за зразком.

Золотий ланцюжок	Березові сережки
Срібні сережки	Золоті руки
Кришталеве озеро	Кришталева ваза
Море людей	Тепле море
Каштанове листя	Каштанове волосся

Орієнтовні відповіді учнів:

Пряме значення: золотий ланцюжок, срібні сережки, каштанове листя, кришталева ваза, тепле море.

Переносне значення: кришталеве озеро, море людей, березові сережки, золоті руки, каштанове волосся.

Зразок: Лише людина із золотими руками, могла створити такий неперевершений золотий ланцюжок.

Вправа 8. Запишіть словосполучення, вкажіть, яке із словосполучень вжито у прямому значенні, а яке у переносному. Поясніть, значення словосполучення, яке вжито у переносному значенні.

Залізний характер – залізний цвях;

Гострий ніж – гострий на язик;

Пташине крило – крило літака;

Золота осінь – золота каблучка;

Поверхневі води – поверхневі знання.

Орієнтовні відповіді учнів:

Залізний характер – людина із сильним характером (вжито у переносному значенні), залізний цвях (вжито у прямому значенні).

Гострий ніж (вжито у прямому значенні), гострий на язик – людина, яка здатна образити словом (вжито у переносному значенні).

Пташине крило (вжито у прямому значенні), крило літака – частина літака, яка має таку ж функцію як і крило птаха.

Золота осінь – пора, коли жовтіє листя (вжито у переносному значенні), золота каблучка (вжито у прямому значенні).

Поверхневі води (вжито у прямому значенні), поверхневі знання – недостатній рівень оволодіння знаннями (вжито у переносному значенні).

Такі вправи поглиблюють знання учнів про словниковий склад мови. Допомагають засвоїти значення слів, закріпити їх в пам'яті школярів, а також навчити їх створювати твори, використовуючи як пряме, так і переносне

значення слів. Цей процес допоможе увиразнити мовлення школярів, зробити його більш емоційним.

Не менш важливу роль у збагаченні словника учнів відіграють завдання з фразеології. Фразеологізми – це стійкі сполучення, що сприймаються як єдине, неподільне ціле. Вони вступають як в синонімічні так і в антонімічні зв'язки зі словами або іншими фразеологізмами. Тому завдання спрямовані на визначення смислу фразеологізмів впливатимуть на розвиток образного мовлення, яке в свою чергу сприятиме розвитку мовленнєвих здібностей учнів.

Вправа 9. До іменників ніс, язик, очі доберіть фразеологізми і поясніть їх значення.

Орієнтовні відповіді учнів.

Ніс – зарубати на носі (запам'ятати), крутити носом (виражати незадоволення), комар носа не підточить (акуратно), утерти ніс (показати свої перевагу).

Язик – тіпун тобі на язик (недобре побажання тому, хто говорить щось неприємне або погане), прикусити язика (замовкнути), язик до Києва доведе (бути комунікабельним), проковтнути язика (замовкнути).

Очі – очі на лоб полізли (бути враженим чимось), геть з очей (піти, щезнути).

**Вправа 10. З'єднайте стрілочками початок і кінець фразеологізму.
Запишіть речення, використовуючи подані фразеологізми.**

Бити
 Вилами
 Вивести
 Заварити
 Ловити
 Пекти
 Пасти
 Задніх
 По воді писано
 Кашу
 Байдики
 Раків
 На чисту воду
 Гав

Додаткове завдання. З'єднайте фразеологізм із картинкою, яка йому відповідає (<https://learningapps.org/1277203>).

Орієнтовні відповіді учнів.

Бити байдики – ледарювати;

вилами по воді писано – неточна інформація;

вивести на чисту воду – викрити чийсь підступні наміри;

заварити кашу – створити складну ситуацію;

ловити гав – бути неуважним;

пекти раків – соромитися;

пасти задніх – поступатись у чомусь.

Під час виконання вправи рекомендуємо звернутися до сайту «Мова – ДНК нації» (<https://ukr-mova.in.ua/exercises/frazeologizmy>).

Великого значення мають вправи, які спрямовані не лише на визначення значення фразеологізму, а і такі в яких необхідно дібрати синоніми чи антоніми до фразеологічних одиниць, адже такі завдання націлені не лише на збагачення словникового запасу сталими сполуками, а і на вивчення шляхів уникнення повторів у власному мовленні.

Вправа 11. Запишіть подані фразеологізми, сформулюйте їх значення. Доберіть антонімічні відповідники з довідки.

Комар носа не підточить, кури не клюють, водити за ніс, жити як кішка з собакою, світитися від радості, зарубати на носі.

Довідка: кіт наплакав, вивести на чисту воду, через пень колоду, жити душа в душу, як у воду опущений, викинути з голови.

Орієнтовні відповіді учнів.

Комар носа не підточить (акуратно) – через пень колоду (незграбно);

кури не клюють (багато) – кіт наплакав (мало);

водити за ніс (обдурювати) – виводити на чисту воду (викривати обман);

жити як кішка з собакою (сваритися) – жити душа в душу (дружно);

світитися від радості (радіти) – як у воду опущений (журитися);

зарубати на носі (запам'ятати) – викинути з голови (забути).

Вправа 12. Запишіть подані фразеологізми, визначте їх значення, та доберіть синонімічні відповідники з довідки.

Точити баляси, спіймати золоту рибку, ні пари з уст, байдики бити, в одну дудку грати, пекти раків, зуб на зуб не попадає, як оселедців у бочці.

Довідка: ніде яблуку впасти, молоти язиком, тримати за хвіст жар-птицю, решетом воду міряти, зайнятися рум'янцем, йти на поводу, пробирають дрижаки, у рот води набрати.

Орієнтовні відповіді учнів.

Точити баляси – молоти язиком;

спіймати золоту рибку – тримати за хвіст жар-птицю;

ні пари з уст – у рот води набрати;

байдики бити – решетом воду міряти;

в одну дудку грати – йти на поводу;

пекти раків – зайнятися рум'янцем;

зуб на зуб не попадає – пробирають дрижаки;

як оселедців у бочці – яблуку ніде впасти.

Завдання, що спрямовані на добір синонімів чи антонімів допомагають розвинути пам'ять і увагу школярів. Засвоєння лексичного багатства української мови сприяє підвищенню комунікативної компетентності учнів, а також увиразнює їх мовлення.

2.2. Система вправ для збагачення лексикону учнів

у процесі опанування теми «Будова слова. Словотвір»

Щоб правильно написати слово, а також навчитися використовувати його у правильному контексті, треба знати з яких частин воно складається, та чим відрізняється головне слово від похідного. Саме будова слова, як розділ мовознавства, і допоможе вирішити це питання.

Розглянемо вправи для поповнення розвитку мовлення детальніше.

Вправа 1. Запишіть подані слова, поясніть їх значення. Визначте, чи є подані слова спільнокореневими? Свою думку обґрунтуйте.

Зуб – зубр; літо – літати; носик - підносити; вода – відводити; пил – пильнувати; водити – підводний; година – годувати; радіти - порадник.

Орієнтовні відповіді учнів.

Подані слова не можна назвати спільнокореневими, бо в них різні корені, хоч графічна частина однакова.

Зуб – орган ротової порожнини, зубр – тварина;

літо – пора року, літати – пересуватися в повітрі;

носик – зменшено пестлива назва органу (ніс), носити – змінювати місцезнаходження певного предмету;

вода – рідина, відводити – супроводжувати когось;

пил – маленькі частинки бруду, пильнувати – слідкувати;

водити – керувати певним транспортним засобом, підводний – той, що знаходиться під водою;

година – одиниця виміру часу, годувати – давати комусь їжу;

радіти – відчувати радість, порадник – той хто дає поради.

Вправа 2. Прочитайте уривок, поясніть значення виділених слів. Доберіть до виділених слів спільнокореневі, за зразком.

Словом, дракониця так розхвилювалася, що навіть перестала сердитись на чоловіка і вирішила його розшукати. Бо ж, зрештою, Омелька вона любила більше, ніж квіти. Килина знайшла Омелька неподалік річки. Він сидів на траві й захоплено розказував казочку, а біля нього вместилося маленьке зайченя і захоплено слухало. А з-за верболозу сторожко визирали лосі й жаби – їм теж кортіло казочки (Сашко Дерманський, «Казки дракона Омелька»).

Зразок: Дракониця – змій (дракон) жіночої статі. Дракониця – дракон – драконячий.

Орієнтовні відповіді учнів.

Чоловік – людина чоловічої статі. Чоловік – чоловічий.

Квіти – рослини. Квіти – квітковий – квітник.

Річка – водний потік. Річка – річечка – річний.

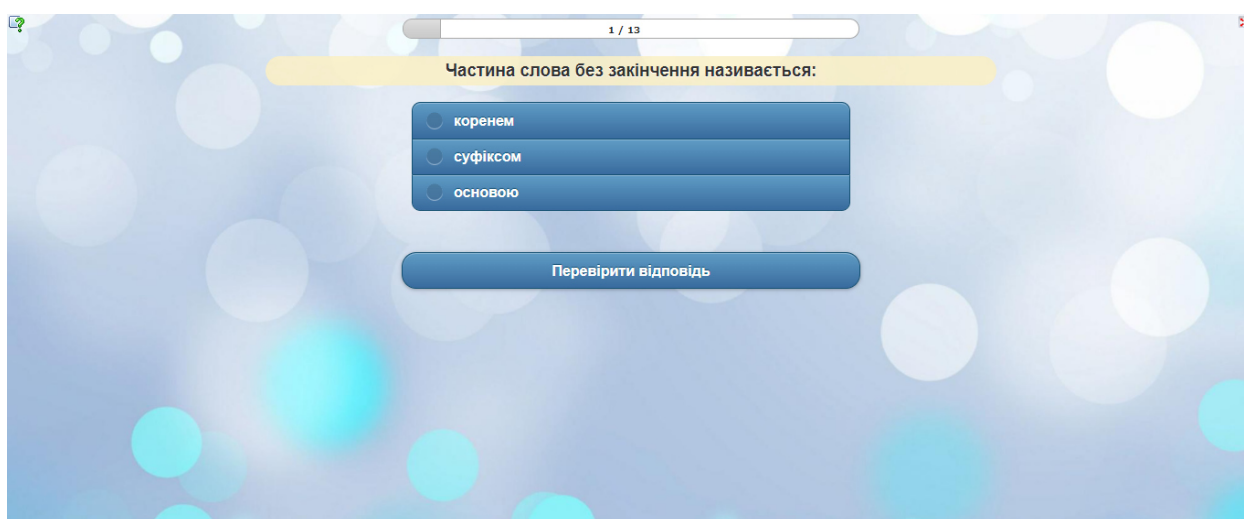
Трава – рослина. Трава – травичка – трав'янистий.

Казочка – літературний твір. Казочка – казка – казковий.

Жаби – тварини, які мешкають біля водоймищ. Жаба – жаб'ячий – жабеня – жабенятко.

Під час узагальнення та систематизації знань з теми, чи підготовки до контрольної роботи рекомендуємо виконати вправу на сайті LearningApps. Перевагами завдань, що розміщені на згаданій платформі є можливість одразу перевірити власну відповідь, а також прочитати коментар у разі хибної відповіді.

Додаткове завдання. Для узагальнення знань із теми виконайте вправу за посиланням <https://learningapps.org/view1255455>.

Вправа 3. Запропоновані слова розподіліть на групи за способами їх творення.

Калинонька, переробити, принести, холодний, сфотографований, розпечений, гарненький, лісок, присмак, підсніжник.

Префіксальний: переробити, принести, присмак.

Суфіксальний: калинонька, холодний, гарненький, лісок.

Префіксально-суфіксальний: сфотографований, розпечений, підсніжник.

Доцільно буде згадати про спільнокореневі слова, які опрацьовують під час вивчення теми «Будова слова і словотвір». Завдання повинні сформулювати вміння використовувати спільнокореневі слова за змістом.

Вправа 4. Запишіть подані слова, визначте у них корінь, утворіть спільнокореневі слова.

Вода, хмара, мова, рука, ліс, сад, хата, криниця, книга, білка, вітер, мороз.

Орієнтовні відповіді учнів: вода – водичка, водиця, водяний; хмара – хмаринка, хмарка, хмаритись; мова – мовний, промовляти, розмова, скороговка, рука – рукавиця, рукавичка, рукавичка; ліс – лісок, лісочок, лісовик; сад – садочок, садок, садовий; хата – хатка, хатинка; криниця – криниченька; книга – книжка, книжечка; білка – білочка, білчєня, білчєнятко; вітер – вітерець, вітрище; мороз – морозний, морозець, приморозити.

Вправа 5. Утворіть складні слова із поданих словосполучень.

Чорне море, зорі падають, трусити землю, робити хліб, Середземне море, білий сніг, бетон із залізом.

Орієнтовні відповіді учнів.

Чорне море – чорноморський;

Зорі падають – зорепад;

Трусити землю – землетрус;

Робити хліб – хлібороб;

Середземне море – середземноморський;

Білий сніг – білосніжний;

Бетон із залізом – залізобетонний.

Вправа 6. Прочитайте текст. Випишіть зменшено-пестливі форми слів. Поясніть їх роль у тексті.

Жив на світі маленький Меліпончик. Батьки здебільшечки називали його Мелі, що означало «мед» грецькою мовою.

Мешкав малючок разом з родичами в порожнині дерева, підлітати до хатки доводилось височенько, та й треба було знати не лише рідненьке деревце, а й впізнавати швидесенько своє тісненьке гніздечко-дуплянець на дуплинастому дереві з купою різних квартир.

Мав він чимало родичів і в іншій екозоні на землі – Неарктиці. Словом, родичів-родиченьків. Меліпончик вважав себе добрим, так думали про нього всі, адже нікого не кривдив і старався думати що й коли казати. Поруч могли бавитись діти або тварини – він нікого ніколи не зачіпав. Одного разу навіть, як випав дрімки з квіточки, замріявшись на якусь мить, Мелі торкнувся рученьки дівчини, що стояла неподалік квітоньки, тож відразу вклонився на знак перепрошення, ніжнесенько попискуючи (*Галина Мирослава, «Меліпончик»*).

Орієнтовні відповіді учнів.

Зменшено-пестливі слова: *маленький, здебільшечки, височенько, рідненьке, швидесенько, тімненьке, гніздечко, родиченьків, квіточки, рученьки, квітоньки, ніжнесенько.*

Зменшено пестливі форми слів вживаються для передачі основного значення слова з відтінком зменшуваності або ніжності.

Такий вид вправ допоможе вчителю розкрити перед учнями багатство української мови. Школярі мають розуміти, що слова не виникають самі по собі, вони з'явилися разом із предметами чи явищами, які позначають. Спільнокореневі слова мають на меті збагатити лексичний запас дітей, навчити їх використовувати слова у правильному контексті.

Вправа 7. Визначіть способи творення слів.

префіксальний	суфіксальний	префіксально-суфіксальний	безафіксний	складання	
радіодиктант	невисокий	учитель	спів	прадід	кінозал
прочитати	річка	підберезник	лісовик	підвіконник	переклад
чорнозем	хід	подорожник	зелень	предобрий	біленький
лісостеп	прибережний	чорнозем	прадід	хід	прибережний

Активация Windows

2.3. Робота над збагаченням словникового запасу у процесі вивчення розділу «Морфологія»

Вивчаючи частини мови, школярі збагачують власне мовлення новими термінами і поповнюють словник назвами предметів, дій, ознак.

Вправа 1. Прочитайте тексти. Розподіліть у дві колонки іменники, які вжито в однині та множині.

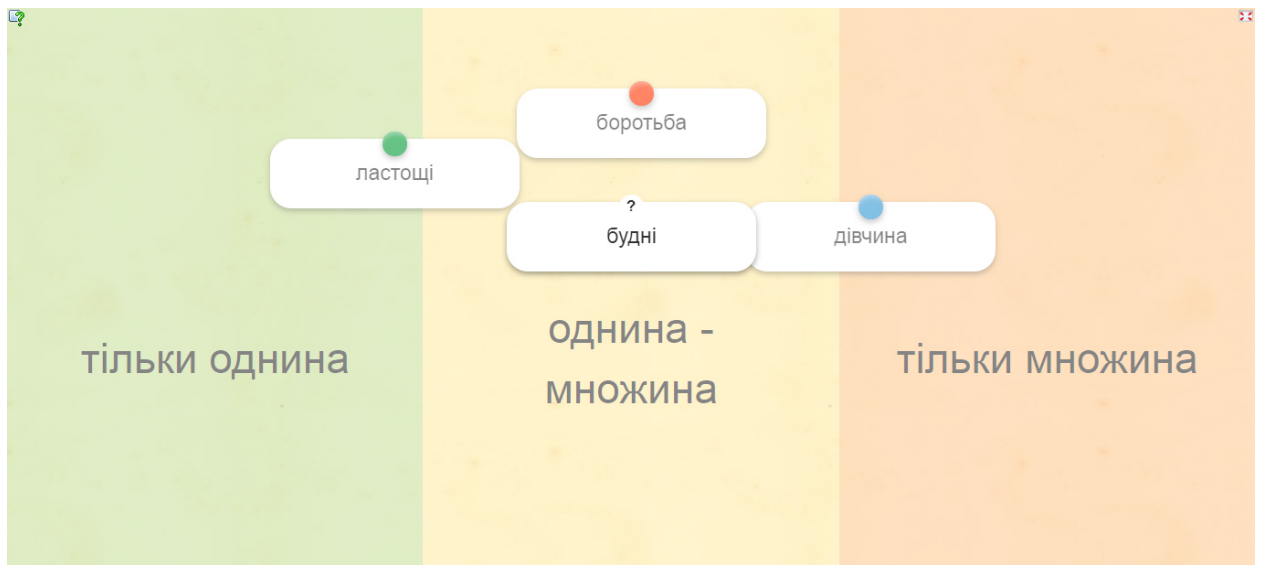
Джини – істоти загадкові й навіть дивакуваті. Бо хіба буде нормальне створіння, хай навіть казкове, жити в старій лампі чи у тісному глеку? Та ніколи у світі! А джини ще й як живуть – і то тисячами років. Ці могутні чарівники могли б легко начаклувати собі просторі палаци чи хоча б трикімнатні квартири з балконами. Аж ні, протискаються у глиняні глеки через вузькі горловини...Та ще й не всяка посудина їм підходить, обов'язково має бути дуже старовинна. Хоча б тисячолітня. Хіба не диваки? А де ж на кожного джина понабирати тієї старовини? Ось тому знайти підходяще житло для джина – неабияка морока (*Сашко Дерманський, «Про двох бездомних джинів та один нічийний глек»*).

Орієнтовні відповіді учнів:

Іменники у формі однини: створіння, лампа, глек, світ, посудина, старовина, житло, морока.

Іменники у формі множини: джини, чарівники, палаци, квартири, балкони, горловини, диваки.

Додаткове завдання. Виконайте вправу на платформі LearningApps. (<https://learningapps.org/view2056469>).

Вправа 2. Прочитайте текст. Випишіть іменники у формі однини та множини. Визначте рід і відмінок вписаних іменників.

Тільки от принцесою вона мріяла стати, а драконом не дуже. Навіть дуже не хотіла. Але дуже хотіла бодай разок на драконі покататися. Якось Маляка прочитала в грубій енциклопедії, що на далекому острові Комодо живуть майже справжні дракони – величезні ящірки – вар’ани. Одного разу на Різдво Маляці подарували глиняну скарбничку-кота. Відтоді вона почала кидати туди копійки – збирати на подорож до драконячого острова.

Мабуть, уже всі здогадалися, навіщо Маляка хотіла потрапити на Комодо? Правильно – на драконах покататись. Але поки гроші не назбиралися, Маляка драконів просто малювала по всіх усюдах. На полях у зошитах, на шпалерах у своїй кімнаті, на спинці татової курточки. А одного

разу навіть на справжній гарматі – крейдою (Сашко Дерманський, «Маляка – принцеса драконії»).

Орієнтовні відповіді учнів:

Іменники у формі однини: принцесою (ж.р., О.в.), драконом (ч.р., О.в.), на драконі (ч.р., М.в.), в енциклопедії (ж.р., М.в.), на острові (ч.р., М.в.), скарбничку (ж.р., Р.в.), подорож (ж.р., Н.в.), у кімнаті (ж.р., М.в.), на стинці (ж.р., М.в.), курточки (ж.р., Р.в.), на гарматі (ж.р., М.в.), крейдою (ж.р., О.в.).

Іменники у формі множини: дракони (Н.в.), ящірки (Н.в.), копійки (Н.в.), гроші (Н.в.), на полях (М.в.), у зошитах (М.в.), на шпалерах (М.в.).

Додаткове завдання. Виконайте вправу на платформі LearningApps. (<https://learningapps.org/view2056469>).

Завдання, у яких треба визначити число чи відмінок іменників, спрямовані на те, щоб навчити дітей правильно співвідносити слова у роді, числі та відмінку для того, щоб розвивати навички усного та писемного мовлення.

Вправа 3. Прочитайте текст, написаний учнями 6 класу. Перепишіть його, виправляючи помилки. Визначте, яку тему погано засвоїли учні.

Учні відчинили зошити та записали тему уроку. Міфологічні істоти – невід’ємна частина чарівного світу. Під час карантину учні змушені вчитися на відстані. В одній неділі сім днів. Величезні письменники пишуть неперевершені твори.

Під час виконання вправи рекомендуємо звернутися до сайту «Мова – ДНК нації» (<https://ukr-mova.in.ua/exercises/antysurzhyk/chy-pravylnno-my-govorymo>).

Орієнтовні відповіді учнів:

Учні відкрили зошити та записали тему уроку. Міфічні істоти – невід’ємна частина чарівного світу. Під час карантину учні змушені вчитися дистанційно. В одному тиждні сім днів. Величні письменники пишуть неперевершені твори.

Пояснення:

Відчинити – відвести, відхилити вбік стулку дверей чи вікон, щоб зробити вільним прохід.

Відкрити – піднімати чи знімати те, що закриває чи накриває щось, тобто робити вільним доступ до чогось.

Міфологічний – той, що стосується міфології, напр. Міфологічна література, Міологічна теорія.

Міфічний – це той, що стосується міфів, напр. стародавнє народне сказання про богів і героїв.

У реченні «Під час карантину учні змушені навчатися на відстані» доречніше використати слово «дистанційно», якщо мова йде про навчання.

Неділя – це назва сьомого дня тижня.

Тиждень – одиниця виміру часу від понеділка до неділі включно.

Величезний – надзвичайно великий за розміром.

Величний – видатний.

Запитання (с.р., однина, Н.в.);

Символ (ч.р., однина, Н.в.).

Такий вид вправ дасть змогу вчителю виявити слабкі сторони у знаннях учнів та забезпечити процес додаткового опрацювання теми. Адже учні повинні розуміти, що деякі слова використовуються лише в конкретному контексті. Через неправильність вживання слів у певному

значенні може виникнути плутанина і співрозмовники не розумітимуть один одного.

Вправа 4. Прочитайте текст. Випишіть усі іменники та визначте їх рід, число й відмінок.

Школяр шостого класу, вже добре розуміє різницю між схематичним малюнком і малюнком, на якому на своєму місці ноги, руки, шия й все решта.

Думка про те, що поєднує анка та Анку, мучила хлопчика довго. Під вечір він вийшов на двір, сів на лавку перед хатою, і, втомлений, чекав тітку. Недовго. Вона якраз йшла з роботи. Побачивши Альберта, весело запитала: «Над чим ти так замислився?» Хлопчик розвернувся до тітки й випалив одразу своє запитання про те, як пов'язані між собою символ анк і тітка Анка (Галина Мирослава, «Анка»).

Орієнтовні відповіді учнів.

Школяр (ч.р., однина, Н.в.);

Класу (ч.р., однина, Р.в.);

Різницю (ж.р., однина, З.в.);

Малюнком (ч.р., однина, О.в.);

Місці (с.р., однина, М.в.);

Ноги (множина, Н.в.);

Руки (множина, Н.в.);

Шия (ж.р., однина, Н.в.);

Думка (ж.р., однина, Н.в.);

Хлопчика (ч.р., однина, Р.в.);

Вечір (ч.р., однина, Н.в.);

Двір (ч.р., однина, Н.в.);

На лавку (ж.р., однина, М.в.);

Хатою (ж.р., однина, О.в.);

Тітку (ж.р., однина, З.в.);

Роботи (ж.р., однина, Р.в.);

Хлопчик (ч.р., однина, Н.в.);

Тітки (ж.р., однина, Р.в.);

Під час виконання вправи рекомендуємо звернутися до сайту «Learningapps» (<https://learningapps.org/view3202941>).

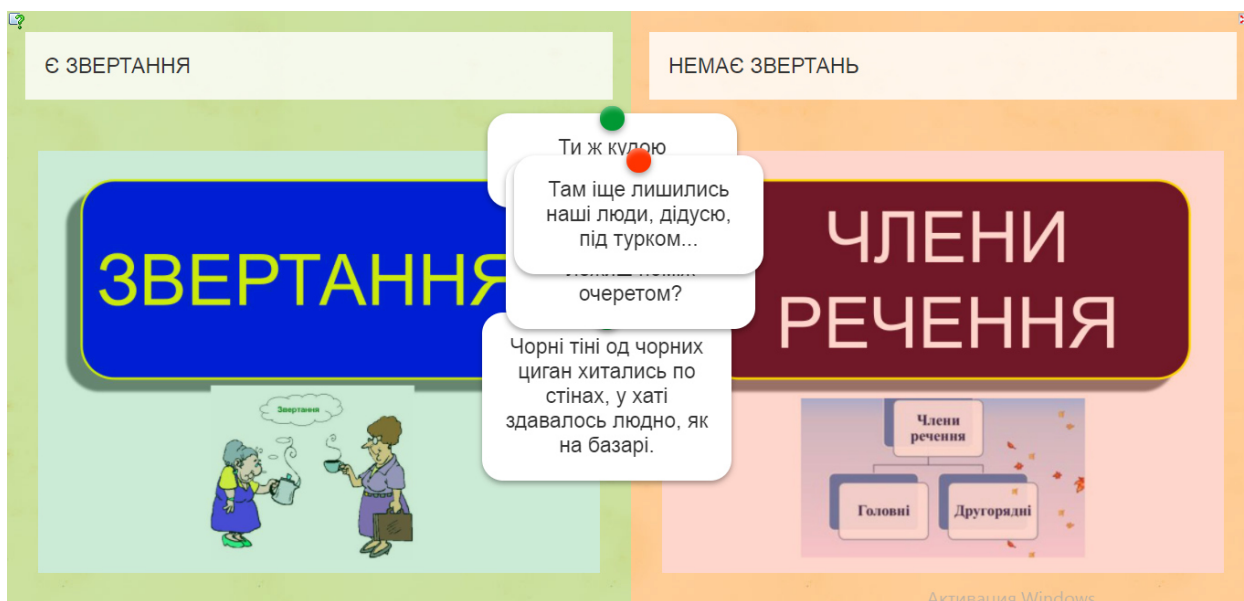
Вправа 5. Перепишіть речення. Розкрийте дужки, правильно написавши звертання.

Балакай, (пан Свирид), побачиш, що з цього вийде. Добрий вечір тобі, (пан господар). На тобі, (небога), що мені негоже. Як тебе не любити, (Київ) мій. Допоможи мені (дідусь). Напиши мені листа, (Марія), я чекатиму. Розкажи мені, (син), що сталося. Повертайся скоріше, мій милий (козак). Я пишаюся тобою, (земля) моя.

Орієнтовні відповіді учнів.

Балакай, пане Свириде, побачиш, що з цього вийде. Добрий вечір тобі, пане господарю. На тобі, небоже, що мені негоже. Як тебе не любити, Києве мій. Допоможи мені, дідусю. Напиши мені листа, Маріє, я чекатиму. Розкажи мені, сину, що сталося. Повертайся скоріше, мій милий козаче. Я пишаюся тобою, земле моя.

Додаткове завдання. Виконайте вправу на платформі LearningApps
(<https://learningapps.org/18217431/>).

Вправа 6. Напишіть ім'я по батькові у формі кличного відмінка.

Олена Степанівна, Світлана Андріївна, Андрій Костянтинович, Микола Олександрович, Катерина Вікторівна, Дмитро Сергійович, Анастасія Петрівна, Сергій Васильович, Максим Іванович.

Орієнтовні відповіді учнів.

Олено Степанівно, Світлано Андріївно, Андрію Костянтиновичу, Миколо Олександровичу, Катерино Вікторівно, Дмитре Сергійовичу, Анастасіє Петрівно, Сергію Васильовичу, Максиме Івановичу.

Під час виконання вправи рекомендуємо звернутися до сайту «Мова – ДНК нації» (<https://ukr-mova.in.ua/exercises/orfografiya/kluchnij-vidminok>).

Ці вправи орієнтовані на розвиток мовленнєвих умінь школярів, адже вміння правильно звертатися – важливий сегмент комунікативної компетентності людини.

Такі завдання розвивають в учнів уміння правильно узгоджувати частини мови у роді, числі та відмінку. Це сприятиме розвитку культури мовлення, а також збагачуватиме словниковий запас учнів новими формами.

Вправа 7. Прочитайте текст. Випишіть дієслова минулого часу. Запишіть виписані слова у формі теперішнього та майбутнього часів.

Тітку Альберта, тету, всі родичі кликали тільки Анкою. А сьогодні Аль слухав розповідь про Єгипет у школі й почув, що єгипетський хрест, символ безсмертя й мудрості в Стародавньому Єгипті, називали анком або анкхом. Він аж здригнувся. «Ім'я Анка містить анк – єгипетський ієрогліф «життя», – подумав Альбертик і став розглядати на плакаті над дошкою зображення знака біля фараона, угорі він побачив коло, під яким своєрідний хрест. «Такий знак, – сказала Марія Іванівна, класний керівник хлопчика, – використовували також мая і скандинави, тільки вони не називали його анком». Отож, є якийсь зв'язок між анком і Анкою. Спершу Аль подумав, що ім'я Анк пасувало б до якогось чоловіка, хоча такого імені Альберт ніколи не чув. І чоловіка в Анки нема, вона живе сама, хоча поруч з їхньою квартирою. «Треба шукати інший розв'язок», – змикитив хлопець (Галина Мирослава, «Анка»).

Орієнтовні відповіді учнів.

Кликали – кличу – кликатиму;

Слухав – слухаю – слухатиму;

Почув – чую – почую;

Називали – називаю – називатиму;

Здригнувся – здригаюсь – здригатимусь;

Подумав – думаю – думатиму;

Став – стаю – стану;

Побачив – бачу – бачитиму;

Сказала – кажу – казатиму;

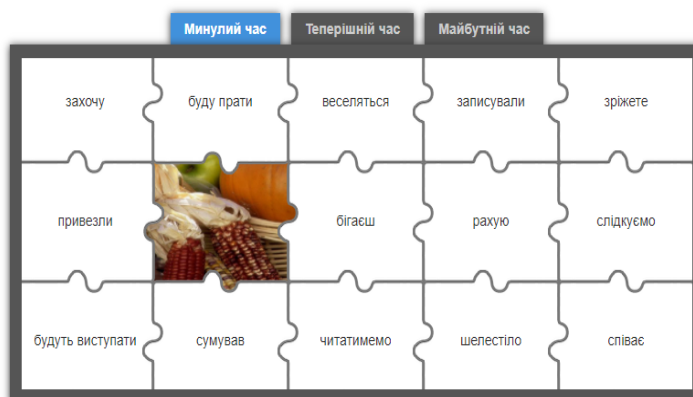
Використовували – використовують – використовуватимуть.

Називали – називають – називатимуть;

Пасувало – пасує – пасуватиме;

Чув – чує – чутиме.

Під час вивчення часів дієслів рекомендуємо звернутися до сайту LearningApps (<https://learningapps.org/view1153813>).

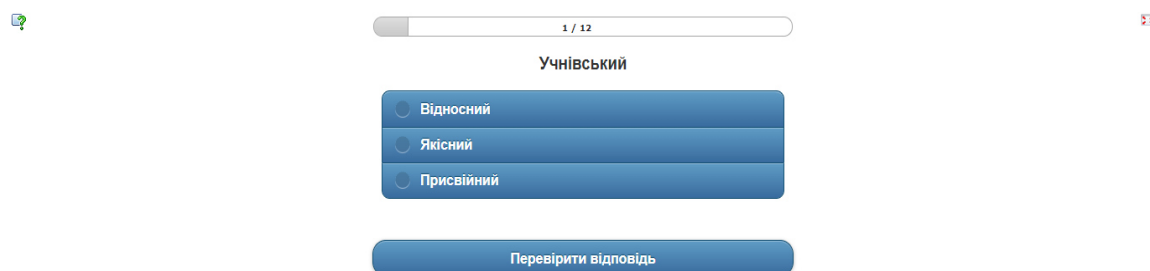

Завдання на визначення часів дієслів впливають на вміння учнів правильно конструювати речення, доречно використовуючи різні часові форми.

Вправа 8. *Запишіть подані прикметники. Розподіліть їх за лексичним значенням та морфологічними ознаками (якісні, відносні, присвійні) До якісних прикметників доберіть і утворіть форми вищого і найвищого ступенів порівняння.*

Золотий, бабусина, морський, яскравий, милий, матусина, залізний, гарний, розумний, срібляста, солов'їний, овочева, потворний, ведмежий, міцний, прекрасний, добрий, кмітливий, дерев'яний, слабкий.

Під час вивчення розрядів прикметників рекомендуємо звернутися до сайту LearningApps (<https://learningapps.org/view1138917>).

Орієнтовні відповіді учнів.

Якісні прикметники: яскравий, милий, гарний, розумний, потворний, міцний, прекрасний, добрий, кмітливий, слабкий.

Відносні прикметники: золотий, морський, залізний, срібляста, овочева, дерев'яний.

Присвійні прикметники: бабусина, матусина, солов'їний, ведмежий.

яскравий – яскравіший – найяскравіший;

милий – миліший – наймиліший;

гарний – гарніший – найгарніший;

розумний – розумніший – найрозумніший;

потворний – потворніший – найпотворніший;

міцний – міцніший – найміцніший;

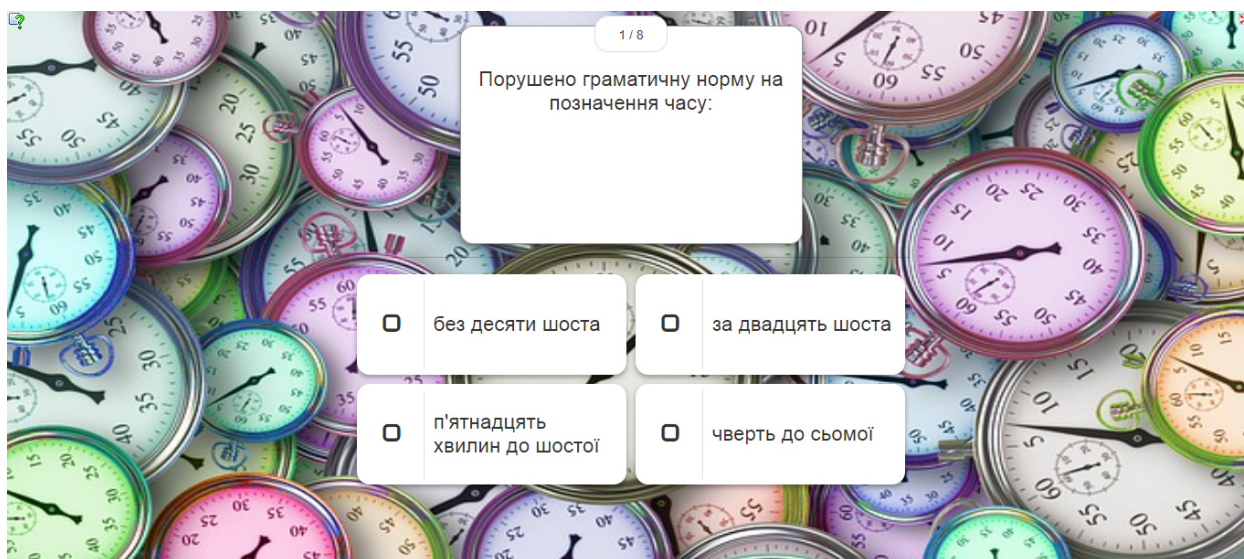
прекрасний – прекрасніший – найпрекрасніший;

добрий – добріший – найдобріший;

кмітливий – кмітливіший – найкмітливіший;

слабкий – слабший – найслабший.

Вправа 9. Запишіть числівники на позначення часу
(<https://learningapps.org/6741792>).

Найбільша кількість учнівських помилок припадає на визначення часу, тому вчителям необхідно впроваджувати в процес вивчення української мови вправи, які передбачають засвоєння цифр на позначення часу. Такий вид вправ допоможе учням правильно конструювати речення, уникаючи помилок у власному мовленні.

2.4. Робота над зв'язним мовленням

як невід'ємний етап збагачення лексичного запасу школярів

Вправа 1. «Деформований текст». Поставте речення так, щоб утворився текст. Усно перекажіть та доберіть заголовок (<https://learningapps.org/6741792>).

Гра на відтворення тексту за його частинами розвиває в учнів творчий потенціал. Вони проявляють свої творчі здібності у процесі створення тексту, підбираючи більш вдалі варіанти.

Вправа 2. Прочитайте тексти. Доберіть до них найбільш влучні заголовки (<https://learningapps.org/2149881>).

Вправа 3. Визначте тип тексту (<https://learningapps.org/573095>).

ТЕКСТ-РОЗПОВІДЬ	ТЕКСТ-ОПИС	ТЕКСТ-МІРКУВАННЯ
	<div data-bbox="735 344 1007 730" style="border: 1px solid gray; padding: 10px; background-color: #f9f9f9;"> <p>Іноді кажуть, що жаба шкідлива, що її не можна торкатися, бо на руках з'являться бородавки. Та це все неправда. Дійсно, жаба виділяє кризь шкіру рідину, що має різкий запах. Але так жаба рятується від своїх ворогів. Адже в неї немає гострих зубів. Але ж яку велику користь ми маємо від жаби? Відомо, що досвідчені городники часто повлять жаб і приносять на свій город. Удень жаба сидить десь у затишку, а ввечері виповзає на полювання. Цілу ніч вона невтомно стрибає поміж грядок і хапає шкідливих комах. Ось чому жаба – це наш друг.</p> </div>	

2.5. Роль дискусій та діалогів у процесі збагачення лексичного запасу учнів

Залучення учнів до дискусій є важливим сегментом у процесі збагачення лексики, адже цей вид роботи сприяє активізації словника дітей, а також засвоєнню нових слів, які породжуються в процесі мовлення.

Дискусія, зазвичай, виникає на основі конкретної ситуації. Саме педагогічна ситуація як складова навчального процесу спонукає учнів розвивати проблему, та шукати шляхи її вирішення, через обговорення, яке згодом переростає в дискусію, де кожен учень висловлює свою думку, намагається довести її правильність і тим самим збагачує власний словниковий запас. Тому завдання вчителя – штучно моделювати мовленнєву ситуацію з метою навчити своїх вихованців спілкуватися українською мовою. Та перед тим як впроваджувати дискусію в систему уроків розвитку зв'язного мовлення необхідно попрацювати над артикуляційними вправами. Розглянемо приклади артикуляційних вправ.

Вправа 1. Прочитайте речення на картках. Визначте вид речень за метою висловлювання (розповідне, питальне, спонукальне) (<https://learningapps.org/view2056469>).

Вправа 2. Прочитайте діалог. Доберіть слова ввічливості і виправте текст діалогу.

- Привіт, Степане.
- Добридень, Андрію.
- У тебе є орфографічний словник української мови?
- Так, є.
- Дай мені його.
- Навіщо?
- Буду робити домашнє завдання з української мови.
- Я прийду додому о пів на сьому, приходь до мене десь о сьомій годині вечора.
- Добре прийду.

Додаткове завдання. У виділених словах позначте наголос. Під час виконання вправи рекомендуємо звернутися до сайту «Мова – ДНК нації» (<https://ukr-mova.in.ua/exercises/nagolos/skladni-nagolosi>).

Орієнтовні відповіді учнів.

- Привіт, Степане.
- Добридень, Андрію.

- Скажи мені, будь ласка, чи є у тебе орфографічний словник української мови?
- Так, звісно є.
- Чи не міг би ти, будь ласка, позичити мені його ненадовго?
- Так, залюбки, а навіщо тобі?
- Я робитиму домашнє завдання з української мови.
- Я буду вдома о пів на сьому, приходь до мене десь о сьомій годині вечора.
- Добре, я прийду. Дякую
- Прошу.

У процесі роботи над усним мовленням дуже важливо приділяти увагу аспектові ввічливості, адже комунікативна компетентність досягається лише за умови засвоєння усіх шарів лексики.

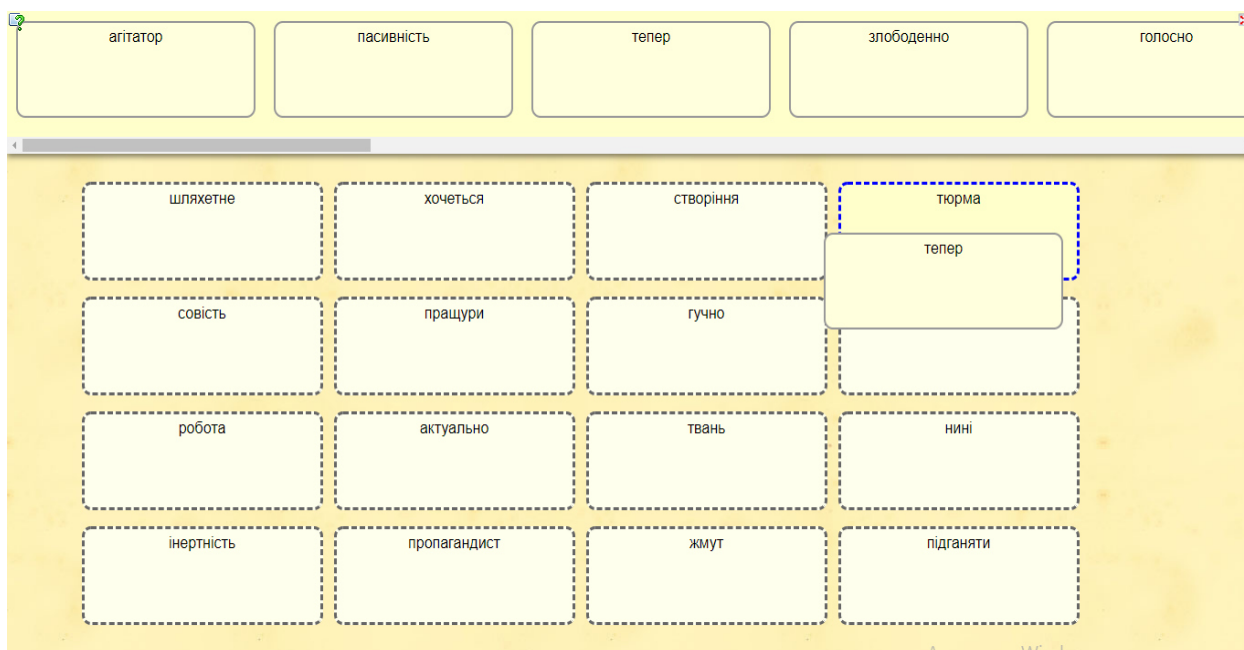
2.6. Використання дидактичних ігор для розвитку комунікативних здібностей учнів

Сучасна система освіти характеризується модернізацією навчального процесу, що вимагає оновлення методів навчання для підвищення ефективності оволодіння програмовим матеріалом. Першим кроком до поновлення освітнього процесу є впровадження ігрових технологій.

Актуальним залишається процес впровадження ігор, як новітнього методу організації навчальної діяльності, в систему роботи над збагаченням лексичного запасу у рамках вивчення рідної мови.

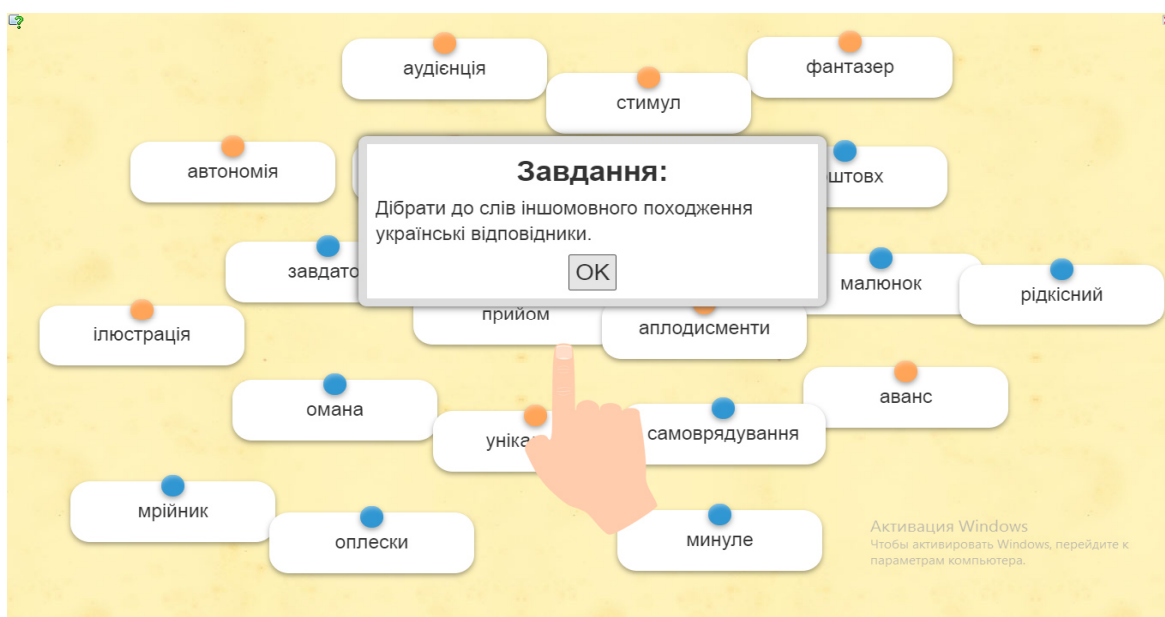
Нижче пропонуємо низку завдань, які створені за допомогою сайту Learning Apps та передбачають введення методу гейміфікації.

Гра 1. «Синонімічна дуель». Доберіть до слів, що знаходяться зверху синоніми.

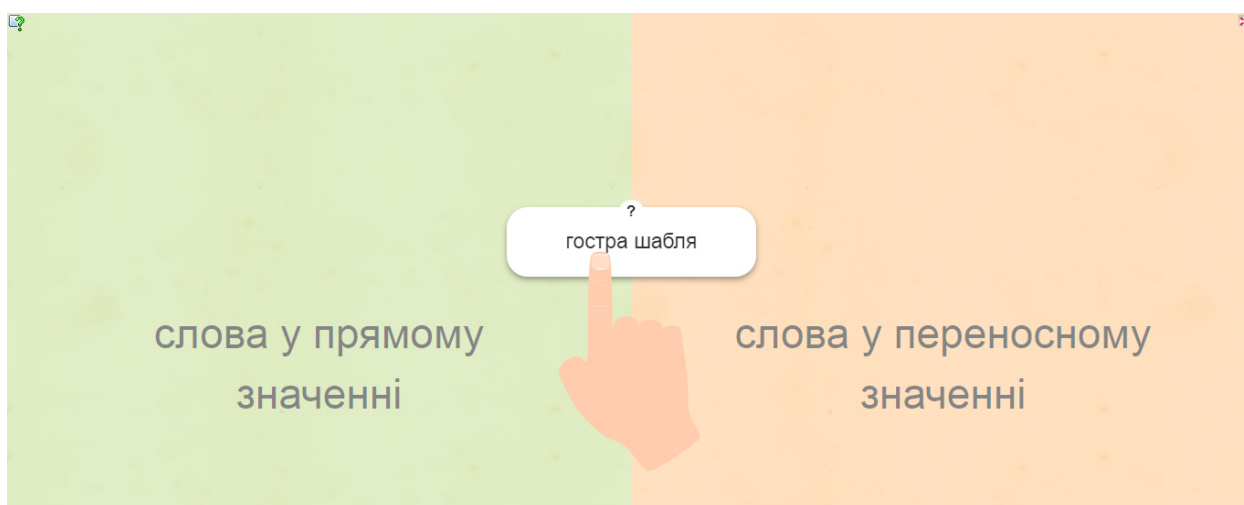
Мета завдання – навчити дітей добирати синоніми до слів. Під час створення та проведення цієї вправи рекомендуємо звернутись до онлайн-посилання Learning Apps. Цей сайт допоможе створити захоплюючу гру, яка неодмінно сподобається учням і спонукатиме їх до пізнання нових слів і словосполучень та сприятиме збагаченню лексики.

Гра 2. «Інтернаціональні синоніми». Доберіть до іншомовних слів українські відповідники (<https://learningapps.org/2507755>).

Ця гра має на меті розвиток усного мовлення школярів. Адже учні мають розкрити значення конкретного слова, а також дібрати синонімічний відповідник. Під час підготовки та виконання завдання рекомендуємо звернутись до сайту LearningApps. Цей сервіс до по має у створенні інтерактивних вправ, які роблять процес навчання захоплюючим.

Вправа 3. «Пряме та переносне значення слів». Прочитайте словосполучення на картці. Віднесіть словосполучення до відповідної групи (<https://learningapps.org/2238301>).

Вправа 4. «Антоніми» (<https://learningapps.org/view1719134>).

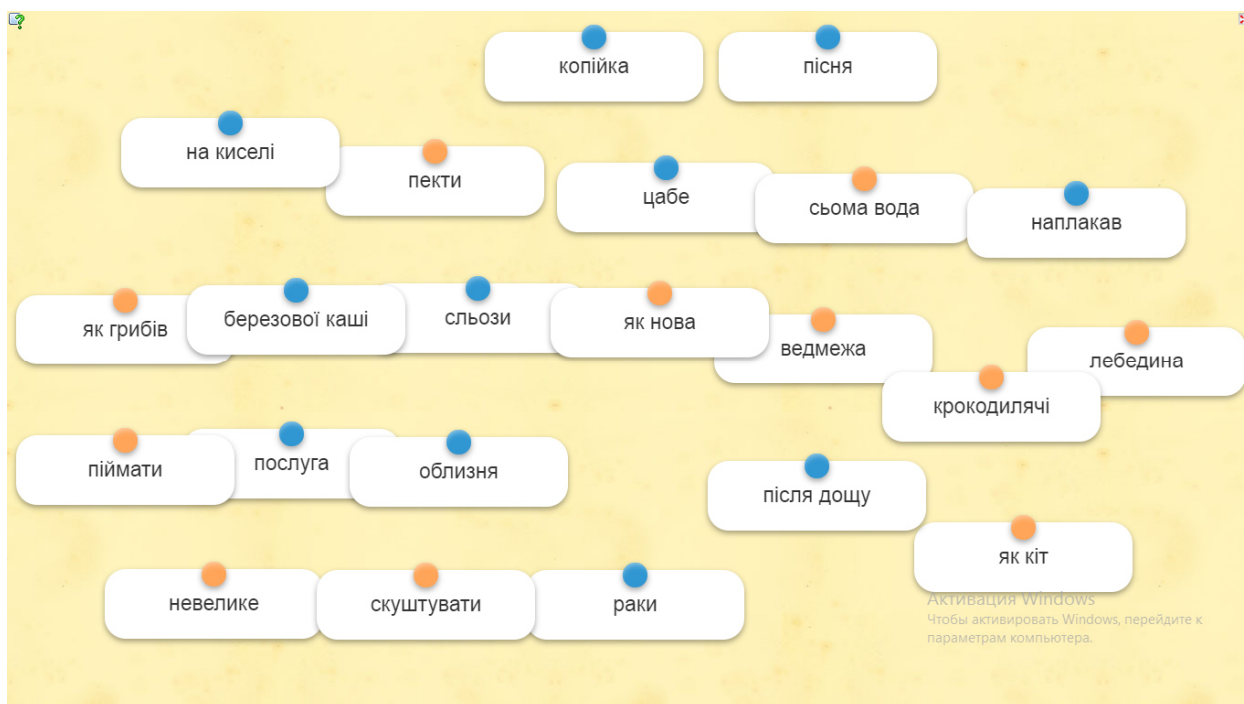

Вправа 5. «Вставні слова». Перенесіть вставне слово у відповідний стовпчик. Якщо все правильно, він буде зеленого кольору (<https://learningapps.org/view2037557>).

Вправа 6. «Фразеологізми». До поданих фразеологізмів доберіть синонімічні сталі вислови. Усно поясніть їх значення. (<https://learningapps.org/view2667351>).

Вправа 7. Відтворіть фразеологізми

(<https://learningapps.org/view3266126>).

Вправа 8. Розподіліть картки за групами

(<https://learningapps.org/238280>).

Завдання із використанням ігрових технологій мають велику популярність серед учителів-словесників. Для зацікавлення дітей роботою на уроці рекомендовано використовувати онлайн-покликання. Отже, процес поповнення лексики учнів стане цікавішим та продуктивнішим.

Висновки до розділу 2

Отже, доречно зауважити, що традиційна система освіти, безумовно, сприяє формуванню системи знань, умінь та навичок, але під час роботи над поповненням лексичного запасу школярів замало лише традиційної системи. Тому доречним буде впровадження в освітній процес інноваційних методів навчання, адже зміни в системі освіти породжують зміни в педагогічному процесі.

У роботі розглянуто інноваційні методи навчання, які покращують процес збагачення лексичного запасу учнів. До таких технологій можна віднести вправи в яких необхідно добирати спільнокореневі слова. Працюючи над спільнокореневими словами, учні усвідомлюють усю красу і багатство української мови, розвивають вміння порівнювати та аналізувати. Під час вивчення цієї теми вчителі мають сприяти заохоченню учнів до виховання пізнавального інтересу та бажання вивчати рідну мову і розвивати комунікативні здібності.

Словниково-логічні вправи сприяють не лише збагаченню словника учнів, а й допомагають розширити уявлення школярів про навколишній світ, виробляють уміння спостерігати, виділяти головне, виокремлювати зайве, групувати слова за конкретними ознаками.

Важливість вивчення розділу «Морфологія» полягає у засвоєнні учнями правил і норм української мови, що сприяє збагаченню словникового запасу, а також відкриває можливості для розвитку мовлення вихованців.

Під час роботи над розділом «Лексикологія» відбувається найпродуктивніша діяльність пов'язана з поповненням і активізацією

словника учнів. Адже, опановуючи цей розділ мовознавства, учні розвивають навички використання синонімів, антонімів, паронімів у власному мовленні. Це допоможе увиразнювати мовлення, уникаючи повторів.

Для більш конкретного і продуктивного засвоєння учнями норм та правил української мови вчителі звертаються до інноваційних методів організації навчальної діяльності (найчастіше використовують лінгвістичні сайти та онлайн-платформи).

ВИСНОВКИ

Питання збагачення словникового запасу школярів та розвитку їх мовлення в усі часи хвилювало вітчизняних та зарубіжних вчителів, педагогів та лінгвістів. Багато вчених висувають ідеї щодо покращення умов перебігу уроку. Насамперед необхідно розпочинати роботу з лексикологією української мови. Учні мають усвідомлювати і розрізняти однозначні та багатозначні слова, вміти добирати спільнокореневі слова.

Поповнення словникового запасу школярів залежить від багатьох факторів, а також від того якими технологіями оперує вчитель-словесник. Ігрова діяльність передбачає доступність навчання з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів. Не менш важливо забезпечувати зв'язок ігрових методів навчання з іншими формами роботи на уроці.

Саме ігрові технології відіграють неабияку роль у зацікавленні дітей навчальним матеріалом, тому їх впровадження виступає основним сегментом у процесі поповнення учнями власного лексичного запасу. Доведено, що навчальні ігри розвивають увагу, спостережливість, комунікативні та організаторські здібності.

Сьогодні відомо про велику кількість сайтів і платформ для створення інтерактивних вправ. Процес введення методу гейміфікації в навчальний процес важливо здійснювати поступово.

Конструювання речень – це теж вагомий сегмент під час розвитку мовлення. Школярі повинні розуміти значення окремих лексем, вміти добирати синоніми чи антоніми, уникаючи повторень, увиразнюючи власне мовлення.

Робота з текстом – це важливий елемент у процесі збагачення словникового запасу. Добираючи заголовок до тексту, поєднуючи частини одного тексту учні розвивають логічне мовлення.

Інтерактивні вправи стають у пригоді вчителям-словесникам під час проведення уроків розвитку зв'язного мовлення. Такі вправи не лише

уміщують в собі цікаві завдання, а і допомагають заохочувати учнів до поповнення власного лексичного запасу.

Саме ігрові технології стали невід'ємною частиною уроків української мови. Сайт «Мова – ДНК нації» уміщує в собі вправи на правильну вимову різноманітних лексем. Його перевагами є доступність правил української мови. За умови неправильної відповіді на запитання, учень може з легкістю прочитати коментар.

LearningApps – це онлайн-платформа, де розміщено велику кількість вправ, які доречно використовувати під час засвоєння нової лексики, а також у процесі розвитку мовленнєвих умінь. На сайті можна знайти цікаві вправи до кожного розділу мовознавства. Перевагами використання сайту є можливість створення власних, авторський вправ вчителем.

Окрім онлайн-платформ та сайтів, під час освітнього процесу доречно використовувати такі освітні технології, як «Кроссенс», «Емоджі», «Фішбоун, а також «Шість Капелюхів».

Кроссенс – це нова освітня технологія, яка передбачає створення учнями конспекту за допомогою малюнків. Було доведено, що такий вид конспектів краще запам'ятовується учнями. Їх зацікавлює не лише процес запам'ятовування, а і процес створення Кроссенсу.

Доцільність застосування емоджі було доведено під час педагогічної практики. Учням подобається створювати діалоги, речення і навіть тексти за допомогою смайликів. Такий вид роботи не напружує школярів, а навпаки розвантажує, вони із задоволенням створюють речення і презентують їх.

Технологія «Шість Капелюхів» посідає важливе місце під час уроків розвитку зв'язного мовлення. Сутність технології полягає у тому, що учні класу поділяються на шість груп і розглядають конкретну проблему з різних точок зору. Відповідно таким чином активізують власний лексикон.

Інтерактивний прийом «Фішбоун» створює сприятливі умови для поповнення словникового запасу, а також для розвитку комунікативних

умінь. Сутність технології полягає у виявленні причин і наслідків конкретної проблеми.

Отже, сучасні технології навчання неодмінно мають стати основою кожного уроку. Адже для досягнення конкретного результату необхідно впроваджувати в систему викладання мовознавчих дисциплін такі технології навчання, які не лише зацікавлять школярів, а і зроблять процес вивчення лексикології української мови більш змістовним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бадер В. Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського у формуванні соціокультурної і комунікативної компетентностей молодших школярів. *Рідна школа*. 2012. № 7. С. 29–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2012_7_9 (дата звернення: 16.10.2021).
2. Баранова В. Розвиток мовлення дітей раннього віку в умовах двомовності. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Серія : Педагогічні науки*. 2017. № 5. С. 12–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpuipp_2017_5_4 (дата звернення: 04.11.2021).
3. Биков В. Ю., Литвинова С. Г., Мельник О. М. Ефективність навчання з використанням електронних освітніх ігрових ресурсів у початковій школі. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 62. № 6. С. 34–46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2017_62_6_5 (дата звернення: 15.11.2021).
4. Богущ А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика : підруч. Київ : Вища школа, 2007. 274 с.
5. Бондаренко Н. В. Порухення лексичних норм та шляхи запобігання їх в українському мовленні старшокласників. *Українська мова і література в школі*. 2018. № 4. С. 16–21.
6. Бондаренко Н. В. Проблеми словникової роботи на уроках української мови та шляхи їх розв'язання. *Українська мова і література в школі*. 2005. № 7. С. 5–11.
7. Вовкотруб Р. П. Розвиток усного мовлення учнів першого класу в процесі навчання грамоти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Ізмаїл, 2005. 280 с.

8. Выготский Л. С. Мышление и речь. Психика, сознание, бессознательное. (Собрание трудов.) Текстологический комментарий И. В. Пешкова. Москва : Лабиринт, 2001. 368 с.
9. Галаєвська Л. В. Розвиток діалогічних умінь учнів 8–9 класів на уроках української мови : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2021. 262 с.
10. Голуб Н. Б. Діалогізація процесу навчання української мови учнів основної школи. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Психологія і педагогіка.* 2014. Вип. 29. С. 3–8.
11. Гонта В. С. Ігрові технології навчання та оцінювання як одна з інноваційних форм розвитку просторової уяви. *Управління розвитком складних систем.* 2019. № 37. С. 138–143. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Urss_2019_37_24 (дата звернення: 16.11.2021).
12. Гордієнко О. А., Шевчук Т. О. Словникова робота на уроках української мови в початковій школі. *Педагогічна Житомирщина.* 2008. № 1. С. 22–25.
13. Гоцуляк Д., Нечаєва Л. Діалогічне мовлення: 4 клас. Тернопіль : Підручники і посібники, 2003. 56 с.
14. Гриненко О. М. Особливості роботи над збагаченням словникового запасу учнів початкових класів із тяжкими порушеннями мовлення в процесі вивчення розділу «Будова слова» на уроках української мови. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) :* зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006. 2016. Вип. 7 (1). С. 82–90.
15. Грись А. Що думають учні про навчальний діалог? *Рідна школа.* 2002. № 12. С. 53–54.
16. Дичківська І. М. Креативність як складова інноваційної діяльності педагога в контексті ідей В. О. Сухомлинського. *Педагогічний дискурс.* 2011. Вип. 10. С. 141–146.

- 17.Донченко Т. К. Уроки мови мають стати уроками словесності. *Дивослово*. 1995. № 4. С. 36–38.
- 18.Дубовик С. Г. Розвиток діалогічного мовлення школярів на уроках української мови. *Початкова школа*. 2002. № 7. С. 19–22.
- 19.Заболотний О. В., Заболотний В. В. Українська мова : підруч. для 6 класу загальноосвіт. навч. закл. Київ : Генеза, 2014. 256 с.
- 20.Засєкін С., Засєкіна Л. Психолінгвістична діагностика : навч. посіб. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. 188 с.
- 21.Зимняя И. А. Речевой механизм в схеме порождения речи. *Психологические и психолингвистические проблемы владения и овладения*. Москва : МГУ, 1969. 218 с.
- 22.Каніщенко А. Збагачення активного словника молодших школярів *Початкова школа*. 1988. № 7. С. 21–24.
- 23.Кардаш Л. В. Лінгвістичні, психолого-педагогічні та лінгводидактичні засади розвитку зв'язного мовлення школярів на уроках української мови. *Молодий вчений*. 2017. № 5 (45). С. 360–364.
- 24.Каркіч І. О., Хом'як І. М. Лінгвістичні основи компетентнісного підходу до навчання лексикології в основній школі. *ЛОГОС. ОНЛАЙН. Педагогічні науки*. 2019. № 4. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2663-4139/article/view/315> (дата звернення: 16.10.2021).
- 25.Козир М. В. Формування в учнів 5-7 класів вмінь доводити на уроках розвитку зв'язного мовлення в контексті методичної спадщини А. П. Медушевського. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2012. Вип. 9. С. 207–213.
- 26.Коломієць О. В. Особливості фразеологічного значення і фразеологічна синонімія. *Лінгвістичні студії*. 2002. № 9. С. 119–123.

- 27.Копіца Є. П. Збагачення словникового запасу учнів гімназії науковою навчально-термінологічною лексикою на міжпредметній основі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Одеса, 2006. 20 с.
- 28.Крохмальна Г. І., Герич Х. Т. Психолого-педагогічні засади роботи над збагаченням лексичного запасу молодших школярів на уроці української мови. *Молодий вчений*. 2018. № 10 (62). С. 70–73.
- 29.Кучерук О. Технології мовленнєвого розвитку школярів. *Дивослово*. 2008. № 10. С. 3–7.
- 30.Ласкова А. О. Методи розвитку зв'язного мовлення на уроках української мови як одна з передумов розвитку комунікативної компетентності. *Освіта та розвиток обдарованої особистості : щоміс. наук.-метод. журн.* Київ : Ін-т обдарованої дитини АПН України, 2014. № 12. С. 9–11.
- 31.Левченко Т. М. Збагачення мовлення учнів 5-7 класів етнокультурознавчою лексикою : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2001. 18 с.
- 32.Леонтьев А. А. Основы психолінгвистики. Санкт-Петербург : Лань, 2003. 287 с.
- 33.Лисицина С. Ю. Фразеологізми української мови. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2011. № 34/36. С. 39–43.
- 34.Луцан Н. Впровадження інноваційних технологій в освіту Прикарпаття. *Гірська школа Українських Карпат*. 2013. № 8–9. С. 249–251. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gsuk_2013_8-9_68 (дата звернення: 12.11.2021).
- 35.Луцан Н. І., Жаровська А. В. Формування готовності студентів до збагачення словника народознавчою лексикою шестирічних учнів : монографія. Івано-Франківськ : НАІР, 2015. 284 с.
- 36.Луців С. Система словникової роботи на уроках української мови як передумова інтелектуального зростання учнів початкових класів. *Рідне*

- слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. пр. / Дрогоб. держ. пед. ун-т імені Івана Франка. Дрогобич : Посвіт, 2015. С. 479–486.
37. Любашина В. Ігрова діяльність як засіб розвитку діалогічного мовлення старших дошкільників в умовах дошкільного закладу. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Педагогічні науки*. 2013. Вип. 121(1). С. 154–158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2013_121%281%29__38 (дата звернення: 04.10.2021).
38. Максимчук Г. М. Методика збагачення мовлення молодших школярів етнокультурознавчою лексикою на міжпредметній основі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Івано-Франківськ, 2012. 300 с.
39. Маліновська Н. Розвиток мовлення дітей раннього віку засобами фольклору. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2015. № 11. С. 11–14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2015_11_4 (дата звернення: 10.11.2021).
40. Марко М. М. Сутність навчально-ігрових технологій. *Професійна освіта: проблеми і перспективи*. 2016. Вип. 11. С. 58–64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Profos_2016_11_13 (дата звернення: 16.11.2021).
41. Мартіна О. Розвиток усного і писемного мовлення молодших школярів на уроках рідної мови. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2015. Вип. 18. С. 154–159. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2015_18_29 (дата звернення 17.10.2021).
42. Мелешко Л. В. Формування мовленнєвої компетентності учнів 5–6 класів в ігровій діяльності на уроках української мови : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2018. 262 с.
43. Наумчук М. М. Сучасний урок української мови в початковій школі : навч. посіб. Тернопіль : Астон, 2002. 352 с.

44. Нікітіна А. В. Українська лінгвометодика для магістрантів : навч.-метод. посіб. Старобільськ : ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2015. 375 с.
45. Новосьолова В. І. Особливості роботи з формування лексичної компетентності учнів основної школи на уроках української мови. *Українська мова і література в школі*. 2014. № 7. С. 12–19.
46. Новосьолова В. І. Робота над збагаченням мовлення учнів емоційно забарвленою лексикою. *Українська мова і література в школі*. 2003. № 5. С. 26–28.
47. Новосьолова В. І. Робота над збагаченням словникового запасу учнів у підручнику української мови для 8-го класу. *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. пр. Київ : Педагогічна думка, 2017. Вип. 19. С. 222–231.
48. Новосьолова В. І. Формування ціннісних орієнтацій учнів 5–7 класів у процесі збагачення словникового запасу на засадах компетентнісного підходу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2013. № 40. С. 234–237.
49. Олішевич В. М. Інтерактивні методи навчання: переваги та недоліки при викладанні іноземної мови. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2015. Вип. 44. С. 236–241. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2015_44_34 (дата звернення: 11.11.2021).
50. Онищенко О. Робота з ілюстрацією як засіб розвитку зв'язного мовлення першокласників. *Урок української*. 2001. № 8. С. 34–35.
51. Остапченко О. В. 100 знайомих чужинців : запозичена лексика в українській мові через призму навчальної гри. *Українська мова і література в школах України*. 2016. № 5. С. 30–36.
52. Павленко Н. О. Використання новітніх технологій під час викладання української мови та літератури. *Дивослово*. 2006. № 10. С. 15–18.

- 53.Пентилюк М. І. Педагогічні умови виховання мовної особистості учнів середньої школи засобами української мови і літератури. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» Серія : Філологічна.* 2015. Вип. 57. С. 154–160. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2015_57_37 (дата звернення 22.11.2021).
- 54.Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання у початковій *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи.* 2007. № 23. С. 96–100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2007_23_18 (дата звернення: 22.11.2021).
- 55.Пометун О. І. Критичне мислення як педагогічний феномен. *Український педагогічний журнал.* 2018. № 2. С. 89–98. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2018_2_14 (дата звернення: 22.11.2021).
- 56.Пономарьова К. І. Збагачення словникового запасу молодших школярів синонімами як засіб увиразнення мовлення : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2002. 181 с.
- 57.Ревуцька О. В. Збагачення лексичного запасу молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення у процесі засвоєння словотворчих засобів : монографія. Донецьк : Юго-Восток, 2007. 180 с.
- 58.Россихіна О. Збагачення словникового запасу учнів на уроках української мови з огляду на їх профільне самовизначення та майбутню професійну орієнтацію. *Рідна школа.* 2011. № 1–2. С. 74–76.
- 59.Румянцева И. М. Психология речи и лингвопедагогическая психология. Москва : ПЕР СЭ; Логос, 2004. 319 с.
- 60.Семенов О. Мовне родинознавство : монографія. Київ – Глухів : РВВ ГДПУ, 2003. 105 с.
- 61.Семенов О. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури : монографія. Суми : ВВП «Мрія – 1» ТОВ, 2015. 404 с.

- 62.Семенов О. Українська культуро мовна особистість учителя (шляхи її формування в системі професійної підготовки) : монографія. Київ : Наукові видання, 2007. 304 с.
- 63.Симоненко Т. В. Виховувати мовну культуру з дитинства. *Початкова школа*. 2000. № 8. С. 44–45.
- 64.Симоненкова Т. П. Збагачення словникового запасу учнів як важливий чинник формування комунікативної компетентності. *Українська мова і література в школі*. 2011. № 8. С. 27–32.
- 65.Сіранчук Н. М. Формування лексичної компетентності в учнів початкових класів на уроках української мови : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Рівне, 2018. 428 с.
- 66.Сойко І. Робота над збагаченням словникового запасу молодших школярів на уроках української мови. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*. 2017. Вип. 1. С. 150–156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppog_2017_1_23 (дата звернення: 29.11.2021).
- 67.Ставицька А. В. Гейміфікація та ігрове навчання на уроках історії. *Гілея* : зб. наук. пр. 2020. Вип. 156. С. 114–117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2020_156_20 (дата звернення: 17.11.2021).
- 68.Чепелюк Н. І. Збагачення словникового запасу учнів початкових класів дієслівними формами : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Одеса, 2001. 247 с.
- 69.Чернякова О. Ігрові методи як основа здійснення навчального процесу вивчення іноземної мови. *Психолінгвістика*. 2014. Вип. 15. С. 193–202. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2014_15_16 (дата звернення: 29.11.2021).
- 70.Чупріна О. В. Методика розвитку мовлення учнів початкових класів із застосуванням мультимедійних засобів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Житомир, 2019. 271 с.

- 71.Шумейко Т. Ігрові технології навчання на уроках української мови в першому класі. *Імідж сучасного педагога*. 2014. № 1. С. 58–59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/isp_2014_1_21 (дата звернення: 16.11.2021).
- 72.Щербань П. Становлення ігрових технологій як інноваційної форми навчання. *Педагогічні науки*. 2014. Вип. 60. С. 102–108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pena_2014_60_17 (дата звернення: 16.11.2021).

Інтернет-ресурси

- 73.<https://learningapps.org/4527258>
- 74.<https://ukr-mova.in.ua/>
- 75.<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>